

О. С. ФРИБОЄДОВ

ЛИХО
З
РОЗУМУ

ДЕРЖЛІТВИДАВ
УКРАЇНИ

А. С. ГРИБОЕДОВ

ГОРЕ
ОТ
ЖМЯ

КОМЕДИЯ
В 4 ДЕЙСТВИЯХ

ПЕРЕВОД
М. РЫЛЬСКОГО,
Д. БОБЫРЯ, Е. ДРОВЯЗКО

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
КИЕВ — 1951

О. С. ГРИБОЕДОВ

ЛИХО
З
ДОЗУМ'Я

КОМЕДІЯ
НА 4 ДІЇ

ПЕРЕКЛАД
М. РИЛЬСЬКОГО,
Д. БОБИРЯ, Є. ДРОВ'ЯЗКА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ — 1951

Ілюстрації
Д. КАРДОВСЬКОГО

О. С. Грибоедов 1795—1829

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Павло Афанасійович Фамусов, керуючий у державній установі.

Соф'я Павлівна, дочка його.

Лізанька, служниця.

Олексій Степанович Молчалін, секретар Фамусова, живе у нього в домі.

Олександр Андрійович Чацький.

Полковник Скалозуб, Сергій Сергійович.

Наталя Дмитрівна, молода дама } Горічі.

Платон Михайлович, чоловік її }

Князь Тугоуховський і княгиня, дружина його, з шістьма дочками.

Графиня-бабушка } Хрюміні.

Графиня-внучка }

Антон Антонович Загорецький.

Стара Хльостова, своячениця Фамусова.

Пан N.

Пан D.

Репетілов.

Петрушка і кілька слуг, що говорять.

Багато всіляких гостей і їх лакеїв під час роз'їзду.

Офіціанти Фамусова.

Дія в Москві в домі Фамусова.

ДЛЯ ПЕРША

ЯВА І

Вітальня, в ній великий годинник; праворуч двері до покою Соф'ї, звідки чути звуки фортепіано і флейти, які згодом змовкають.

Ліза серед кімнати спить, зсунувшись з крісла.

Ранок. Ледве заходить на день.

Ліза

(раптом прокидається, встає з крісла, озирается)

Світанок!.. Ах, як швидко ніч минула!

Дарма просилась вчора спать.

„Ждем друга“ — треба пильнувать.

„Не спи“ — наказано... Я ж ледве прикорхнула,

Якусь хвилинку лиш здрімнула, —

Вже день!..

(Стукає до Соф'ї)

Панове, одчиніть!

Ей, Соф'є Павлівно!.. Мовчить...

Пора сказати на добраніч.

Оглухли?.. Олексій Степанич!

Добродійко!.. Страху на них нема.

(Відходить од дверей)

А що, як — гість нежданий —
Їх, може, татонько спійма?

От і служи в закоханої панни!

(Знову до дверей)

Розходьтесь! Ранок! Вийшов час!

Голос Соф'ї

Котра година?

Ліза

Повставали в нас!

Соф'я

(зі своєї кімнати)

Котра година?

Ліза

Восьма вже, дев'ята!

Соф'я

(звідти ж)

Неправда.

Ліза

(відходить од дверей)

Ах, амур триклятий!

Ніяк не хочуть зрозуміть!

Чом би віконниць не відкрий?

Переведу стрілки, хоч матиму я лихо —

Годинник задзвенить...

(Злазить на стілець, переводить стрілки, годинник б'є і грає)

ЯВА II

Ліза і Фамусов.

Ліза

Ах! пане!

Фамусов

Пане, так!

(Зупиняє музику годинника)

Чи бач, знайшло собі дівчисько втіху!
Не міг збагнути я, і що воно за знак?
То флейта чується, то наче фортеп'яно.
Для Соф'ї ніби надто рано?

Ліза

Ні, пане, я... Такий случай...

Фамусов

Отож-бо, що случай; за вами примічай!
Навмисне, певен я.

(Тиснеться до неї, заграє)

Ох, зілля, жартівниця!

Ліза

Ви жартівник! Не личать вам ці лица!

Фамусов

Бач, скромниця, проте в умі
Розваги й пустощі самі!

Ліза

То ви пустуєте! Ой, страху!
Стидайтеся, он сивина...

Фамусов

Ох, ти!..

Ліза

Ну, прийде хто,—куди ми з вами?

Фамусов

Кому сюди прийти?
Та Соф'я ж спить.

Ліза

Цю мить лиш задрімала.

Фамусов

Цю мить? А ніч?

Ліза

А цілу ніч читала.

Фамусов

Бач, примхи завелись у вас які!

Ліза

Чита, замкнувшись, французькі, знай, книжки.

Фамусов

Скажи-но, що псувать їй очі не годиться.
З книжками халепа сама:
Їй од французьких сну нема,
Мені ж од наших добре спиться.

Ліза

Ви, пане, краще йдіть,
Прокиньтесь—скажу, а зараз не будіть!

Фамусов

Пощо будить? Сама ж оце дзвонила,
На весь квартал симфонію гримиш...

Ліза

(якнайголосніше)

Та годі вам!

Фамусов

(затуляє їй рота)

Мовчи, чого кричиш!
Чи ти здуріла?

Ліза

Боюсь, коли б не трапилось того...

Фамусов

Чого?

Ліза

Час, пане, знать, ви ж не в дитячім віці:
Уранці сплять тривожним сном дівиці,
Дверима рипнеш чи шепнеш,
Все чують...

Фамусов

Ет, верзеш!

Голос Соф'ї

Ей, Лізо, де ти?

Фамусов

(хапливо)

Тсі!

(Крадькома, навшпиньках виходить)

Ліза
(сама)

Ах, од панів якдалі!
Від них біди собі щомиті жди. Пішов!..
Минай нас над усі печалі
І панський гнів, і панова любов!

ЯВА ІІІ

Ліза, Соф'я із свічкою, за нею Молчалін.

Соф'я

Що, Лізо, тут тебе напало?
Кричиш..

Ліза

Вам розійтись нелегко, бач, було?
До ранку замкнені, і все здається мало...

Соф'я

Ой, леле, справді розсвіло!

(Гасить свічку)

І світло, й сум. Як час минає!

Ліза

Сумуєте,— дивитись сил немає..
Тут був ваш татонько,— обмерла я була,
Крутилася при нім, не знаю, що й плела.
Ну, що ж ви стоїте? Уклін віддайте, пане,
І йдіть! Ой, леле! серце в'яне!
Година пізня вже. Погляньте у вікно:
Іде народ по вулицях давно,
А в домі шум, ходьба, метуть і прибирають.

Соф'я

Щасливі на години не зважають.

Ліза

Що ж, ваша воля не зважать,
Однаково ж мені за вас відповідать.

Соф'я

(до Молчаліна)

Ідіть!.. Ах, цілий день іще терпіти скуку!

Ліза

Бог з вами, геть візьміть ви руку!
*(Розводить їх, Молчалін в дверях стрічається з
Фамусовим)*

ЯВА ІV

Ті ж і Фамусов.

Фамусов

От так оказія! Молчалін, ти, брат?

Молчалін

Я.

Фамусов

Чому ж це? — Донечко моя!
І ти тут, бачу? Гм? Чого ти
Так рано підвелась? З якої це турботи?
І як вас бог невчасно звів, скажіть?

Соф'я

Він тільки що ввійшов... Цю мить!

Молчалін

З проходки щойно...

Фамусов

Ох, для тих проходок, брате,
Слід інший закуток обрати!
А ти, добродійко, з постелі ледве скок,—
З мужчиною! Удвох! Будь ласка, подивіться!
Всю ніч читає небилиці,
І ось плоди від тих книжок!
А все Кузнецький міст і вічні ті французи;
Звідтіть і моди всі, і автори, і музи,—
Нищівники і грошей і серцець!
Коли нас визволить творець
Од чепчиків отих, шпильок капелюшкових,
Бісквітних крамничок, книжкових!..

Соф'я

Дозвольте, татоньку, до пам'яті прийду.
Сполохали мене, що ледве й дух зведу...
Ви зволили ввійти сюди квапливо—
Не стямлюсь я...

Фамусов

От маєте! От диво!
Ввійти я поспішив!
Завадив їм я, сполошив!
Ні, Соф'є Павлівно, я сам не свій, день цілий
Не маю спочину, неначе очманілий.
По службі метушня, клопотія:
Той в'язне, інший знов,— усім потрібен я.
Так от вам клопіт ще — ввели мене в облуду...

Соф'я

(крізь сльози)

Хто, татоньку?

Фамусов

От я ще й винен буду:
Мовляв, без діла я корю.

Не плач, не дурно я сварю.
Чи ж мало сил я й піклування
Доклав до твого виховання!
Умерла мати в нас—всім умирать!—
Я другу матір вмів найнять!
Мадам Розье тебе, як доню, доглядала,
Розумниця, і вдачу тиху мала.
Одне лише стару ганьбить:
Далась себе переманить,
Півтисяча якась там спокусила!
Та не в мадамі сила!
Де іншого шукать тобі взірця,
Як навіч приклад є отця?
На мене подивись; я, правди ніде діти,
Статурою не взяв, та свіжий і міцний,
Вдовець, в сназі, дожив до сивини,
Поводженням чернечим знакомитий!..

Л і з а

Наважусь, пане, я...

Фамусов

Що? Цить!
Жахливий час! Не знаєш, що робить!
Навчились рано мудрувати,
А надто доні в нас, ми ж добрі через край!
Дались нам мови ті—гай-гай!
Заповзялись бродяг додому закликати—
Щоб усього дочок навчати—усього!
Співать! і танцювать! от маємо рахубу!
Немов готуємо їх з блазнями до шлюбу!
Ти, завітальнику, ти, пане, тут чого?!
Безрідного пригрів, прийняв собі в родину,
Взяв до Москви його в свої секретарі,
Здобути допоміг асесорського чину,
Коли б не я—ти скнів би у Твері!

Соф'я

Я гніву вашого ніяк не втямлю, тату!
В кімнату він ішов, до іншої забрів.
Живе ж він тут, кощо картати?

Фамусов

Забрів чи забрести хотів?
Та як ви разом тут? Навряд, щоб випадково...

Соф'я

От як це сталося: коли
Ви з Лізою, татусю, тут були,
Перелякалась я, почувши вашу мову,—
І кинулась, не чувши ніг, сюди...

Фамусов

То, значить, вийшов я в усьому винуватий:
Невчасно голос мій накоїв, бач, біди!

Соф'я

Турбують сни, що їх не розгадати...
Вам розказать — стурбуєтеся теж...

Фамусов

Що за історія?

Соф'я

Розповісти?

Фамусов

Авжеж.

(Сідає)

Соф'я

Дозвольте, спершу... так, згадала:
Квітчастий степ... і я шукала
Траву,

Яку,— не пригадаю наяву.
Враз — любий чоловік, один із тих, кого ми
Лиш стрінемо — неначе вік знайомий,—
Розумний, вкрадливий, не знати, як з'явивсь...
Несміливий такий... Убогим хто вродивсь...

Ф а м у с о в

Ах, донечко, не вивершай удару!
Тобі убогий не під пару.

С о ф ' я

А потім небо й степ — усе це шкереберть,
В покої темнім ми; враз грюк на всю кімнату,
Поміст розкривсь,— і з ями, тату,
З'явилися ви, бліді, неначе смерть.
Тут навстіж двері ізнадвору, —
Притьма вдираються якісь потвори
Та й ну того, що був зі мною, катувать...
Він над усе мені дорожчий в світі,
В нестямі я—ви тягнете тикать.
Нам навздогони свист, рев, зойк несамовиті...
Він вслід кричить!..
Прокинулась.— Хтось гомонить...
Ваш голос був: чом, думаю, так рано?
Біжу сюди,— і вас находжу та його.

Ф а м у с о в

Так, кепський сон, тут є всього,
Коли це все не харамани:
Страхіття, і квітки, й кохання, і чорти...
Ну, пане мій, а ти?

М о л ч а л і н

П о ч у в ' я г о л о с в а ш . . .

Ф а м у с о в

Д и в н и ц я !
Нав'яз їм голос мій! і як-бо всім, дивіться,

Він чується і всіх удосвіта склика.
На голос мій спішив — потреба в тім яка?

Молчалін

З паперами.

Фамусов

Так! Їх ще бракувало!
Та змилуйтесь, чого це враз напала
На тебе падь така до справ?

(Встає)

Ну, Сонюшко, даруй, що стурбував,
Бувають дивні сни, а наяву дивніше:

Шукала ти собі трави —
На друга набрела скоріше.
Дурниці викинь з голови:
Де чудо, глузду там ні цяти.
Л гай-но, доню, спочивать.

(До Молчаліна)

Ходім папери розглядать.

Молчалін

Я тільки ніс доповідати,
До діла що, що ні; багато справ таких,
Що переглянути слід пильно і ретельно.

Фамусов

Боюсь того, мій пане, я смертельно,
Щоб через край не набиралось їх.
Дай волю вам — воно б тут і засіло;
А мій звичай, — чи діло, чи не діло —
Аби скоріш кінець:
Підписано, — і хай їм грець.

*(Виходить з Молчаліним, у дверях пропускає
його наперед)*

ЯВА V

Соф'я і Ліза.

Ліза

Ну, от вам святонько! от маєте ви втіху!
Але тепер, їй-богу, не до сміху:
Світ міниться, і серце токотить.
Гріх не біда, та пославка страшить!

Соф'я

Що пославка? нехай, хто хоче, судить!
Ось татонько тривогу в серці будить:
Незгодливий, буркун, сваркий...
Він і завсіди був такий...
Віднині ж просто страх...

Ліза

А буде страх, як, може.
Замкне він вас—ще добре, з вами я,—
А то усіх гуртом, крий боже!
Мене й Молчаліна із дому в тришия...

Соф'я

Яке зрадливе щастя в нас!.. Буває,
Минеться й гірше без сліда...
Коли ж сумне ніщо на думку не спада,
Вся ніч під музику, як мить одна, спливає,
Нас доля ніби й береже;
Ні сумніву, ані вагання...
Тимчасом горе стереже!

Ліза

Отож-бо на мої немудрі міркування
Ви не зважали: а шкода,
Бо ось біда!
Чи ж не справдилось віщування?

Ох, панно, до пуття ніколи це кохання
Не доведе, клянусь!
Як москвичі усі, міркує ваш татусь:
Бажав би зятя він в чинах, та з орденами,
А в орденах не всі багаті, поміж нами;
Ну, розуміється, йому б —
Щоб гроші на життя і на бенкети мали.
От, скажемо, полковник Скалозуб:
І золотий мішок, і цілить в генерали.

Соф'я

Ну, й милий він! Це радість хоч куди —
Все слухати про муштру, про ряди!
Розумним словом він не прохопився зроду;
Мені однаково — за ним чи в воду!

Ліза

Хоч говіркий, але немудрий, що й казати.
Проте цивільні чи військові,—
До пана Чацького чи можна ж їх рівнять?
Хто розумніший, хто в розмові
Дотепніший?.. Не ганить вас
Я хочу нині — давній час, —
А згадую...

Соф'я

Що згадуєш? Зневагу,
Презирство має він до всіх...
См'шить було — мені в розвагу.
Ділити з кожним можна сміх...

Ліза

І тільки? начебто? Гіркими обливався
Він, бідний, згадую, як з вами розлучався.
„Чом, пане, плачете? Радійте-но з життя!“
А він мені: „Недурно, Лізо, плачу:
Що, повернувшись, знайду, чи знаю я?
І скільки, може бути, втрачу!“
Сердешний, ніби знав, що років десь за три...

Соф'я

Послухай, зайвого на себе не бери!
Хоч легковажно я, можливо, це вчинила,—
Я знаю і винюсь, та в зраді не згрішила.
За віщо б докорять невірністю могли?
Так, з Чацьким, правда, ми разом колись росли;
Завичка бути вдвох з дитячих літ день цілий
В'язала приязню малих нас; та нараз
Від'їхав він, наш дім для нього став немилий,
    Нечасто й заглядав до нас;
    А там удався до зітхань ізнову
    І про любов повів розмову.
    Розумний, гострий на язик,
    Щасливий в дружбі, глузівник,—
    От і почав він надто гордувати,
І їхати кудись захтілося йому...
    Ах, хто закоханий, тому
Чого блукати десь і розуму шукати?

Ліза

Де він тепер? Куди подавсь?
На Кислих водах він, казали, лікувавсь,—
Не від хвороб либонь, а, далєбі, від нуду.

Соф'я

І тішитись, мабуть, серед смішного люду.
    Кого люблю я, не такий:
Для іншого віддасть Мо:чалін залюбки
В дарозину себе, поводитьсь несміло...
    І з ким іще так ціла ніч мина?
Ми вдвох, а за вікном давно вже побіліло —
    Як думаєш, що робимо?

Ліза

    Хто зна,
Добродійко, мені це не до діла.

Соф'я

За руку візьме він мене,
Із глибини душі зітхне;
Ні слова вільного,—і так вся ніч спливає...
Рука в руці, очима промовляє...
Смієшся! З чого це? Чим привід я дала?
Причина сміхові такому?

Ліза

Ох, вашу тітоньку згадала я була,
Як молодий француз утік од неї з дому.
Голубонька! хотіла заховати
Свою досаду — не зуміла:
Забула волос фарбувати
І щось за три дні побіліла.
(Сміється знов)

Соф'я

(з докором)

Отак мене колись на глум візьмуть, як ти!

Ліза

Даруйте, панно, хрест святий,
Хотіла я, щоб сміх оцей дурацький
Розважити вас трошки допоміг.

ЯВА VI

Ті ж і слуга.

Слуга

Пан Олександр Андрійч Чацький.

(Виходить)

ЯВА VII

Соф'я, Ліза і Чацький.

Чацький

Ледь світ ви на ногах—і я край ваших ніг.

(Палко цілує їй руку)

Ну, поцілуйте ж бо! Скажіть, не сподівались?

Чи раді? Ні? Погляньте ж! Здивувались?

І тільки... Так... Софіє, боже мій!

Неначе й не було розлуки,

Неначебто в вітальні цій

Ще вчора нам нестерпілось од скуки,—

Так зустрічаєте!.. Ні крихітки чуття!

А зважте-бо—не стямившись, я

Щось сорок п'ять годин, не знаючи спочину,

Сімсот принаймні верст промчався в хуртовину,

І розгубився вкрай, і падав сто разів...

І от вам! Заслужив відплати!

Соф'я

Ах, Чацький, рада вас вітати.

Чацький

Я б вірити хотів,

Та хто ж радіє так? чи широко, чи ревно?

Даруйте закид цей, та, певно,

Здорожив коні й слуг усіх

Я ради марних мрій своїх!

Ліза

Коли ви, пане мій, ще не дійшли порогу,

Нема й п'ятьох хвилин тому,—

Спитайте панночку саму,—

Як мова йшла про вас... Їй-богу!

Соф'я

Не тільки нині — завсіди, —
Я закидів цих ваших не приймаю.
Хто б не навідався сюди, —
Випадком, наїздом, здаля, з чужого краю, —
З питанням я — хоч будь моряк:
Чи не траплялось вас в кареті десь зустріти?

Чацький

Уявимо, що так:
Блажен, хто вірує, — такому тепло жити!
Ах, боже мій, настав жаданий час!
Я з вами знов! Та як пізнати вас!
Де дні невинних літ, коли ми з вами
Удвох, бувало, вечорами
Чи то з'являємось, чи зникнем десь в кутках
І скрізь гасаємо по столиках, стільцях?..
В пікет ваш татонько й мадама часто грають;
Ми ж тут затаїмось — на нас і не зважають..
Чи в пам'ять вам? Тремтиш, дверима рипне хтось...

Соф'я

Дитинність!

Чацький

Так, а нині ось:
В сімнадцять літ розквітли ви чарівно,
Ви добре знаєте й самі це, безсумнівно;
Від того й скромні ви — не дивитесь на світ.
Чи не закохані? давайте щирий звіт..
Та годі вам ніяковити!

Соф'я

Таки зніяковить
Ця злива запитань і пильний зір щомить...

Чацький

Але як не на вас, на чому ж зір спинити?

Новинами не вразить нас Москва:
Учора бал, а завтра буде два,
Там шлюб, там сватання, там всім відомі
Пересуди і віршики в альбомі.

Соф'я

Зневага до Москви!.. Пекельна тут п'ятьма!
Де ж рай?

Чацький

Де нас нема.
Ну, що ваш татонько? В Англійському все клубі
Довіку вірний член? А любий
Ваш дядечко? Чи вік свій одстрибав?
А цей... та як його... ім'я я ніби й знав,
Такий чорнявенький, ще й ніжки журавлині,
Не знаю, грек чи вірменин...
Де не піди—усюди він
Доконче у гостині.
А три ті жевжики й тепер,
Проживши вік, і досі молодяться?
Мільйон рідні у них—от-от через сестер
Із цілим світом порідняться.
А скарб наш? Сонце всіх розрад?
На лобі вибито: театр і маскарад;
В шпалерах дім на взір густої пущі,
Сам черевань, артисти всі худючі.
На балі, згадую, знайшов із вами я:
Кріпак його в кутку, в секретному покою
Захозаний сидів, співав за солов'я,—
Співець весняних днів зимою.
А як сухотний той, що проти книг кричав,
В учений комітет тоді він загніздився
І присягатись вимагав,
Щоб грамоти ніхто не знав би і не вчився?
Зустріти знов мені судилось їх в житті!
Жить з ними набрида, і знайдеш в кожному темне!
А як повернешся з далекої пугі --
І дим вітчизни нам солодкий і приемний!

Соф'я

От вас би з тіткою з'єднать,
Щоб всіх знайомих перебрать.

Чацький

А тітонька? В мінервах і донині?
У фрейлінах при першій Катерині?
Вихованок і мосьок повен дім?

Ах, виховання! Як із ним?

І нині те, що споконвіку,
Клопочуть набирать полки навчителів,
Велике щоб число за плату невелику?

Не те, щоб ми цуралися знаннів:

В Росії, під великим штрафом,

Звелять вважати будь-кого

Істориком і географом.

Наш ментор де тепер? Вказівний перст його,

Ковпак пригадую — ці вченості приміти,

Що нам бентежили несміливі уми!

Як з пелюшок навикли вірить ми,

Що нам без німців хоч не жити!..

А Гільйоме? француз під вітерцем легким?

Ще не засватаний?

Соф'я

Та з ким?

Чацький

Чом не жених хоч би й княгині
Пульхерії Андріївні? Тепер...

Соф'я

Танцмейстер! Боже мій!..

Чацький

Що ж? Він і кавалер —
Це нам лиш треба бути з маєтками і в чині.

А Гільйоме!.. Що, як споконвіків,
І досі в наїзди чи празником церковним
Панує тут у нас двох суміш язиків —
Французького із підмосковним?

Соф'я

Двох язиків?

Чацький

Так, двох — ведеться здавна так.

Соф'я

Та не зліпити з них один, як ваш, ніяк.

Чацький

Принаймні щирий. От новини!
Це що ж! Я користаюся з хвилини,
Зрадлий тим, що бачу вас.
І говіркий — буваю в інший час
Я за Молчаліна дурніший!.. Що, мовчання
Не зломить він печать до самого сконання?
Побачить, згадую, новенькі десь пісні
І в'язне вмить: „списать дозвольте їх мені“.
А втім, він добіжить іще вершин почесних,
Бо нині ж люблять безсловесних.

Соф'я

(набік)

Це не людина — змій!

(Голосно й вимушено)

Даруйте-но мені,
Траплялось будь-коли, хоч сміхом, помилково,
Про когось випадком сказати вам тепле слово —
Хоч не тепер, так здавна, в юні дні?

Чацький

Коли все лагідне, і ніжне, й недозріле?
Навіщо ж так давно? Та от вам добре діло:
Дзвінками щойно я гримів,
І день, і ніч по сніговій пустині
Я стрімголов до вас летів;
І от як стріли ви?.. Що з вами сталось нині?
Холодний тон та прикrostі терплю;
Лице святенниці черниці!..
І все-таки я вас без пам'яті люблю!

(Хвилина мовчання)

Послухайте, невже дошкульними були ці
Слова мої? Чи шкодили комусь?
Якщо це так — несамохить, клянусь!
Я в чудіях якомусь чуду
Раз посміюся — вмить забуду:
Але за вас — в вогонь, наказуйте мені!

Соф'я

Гаразд, як спалить вас, а що, як ні?

ЯВА VIII

Ті ж і Фамусов.

Фамусов

О, ще один!

Соф'я

Ах, татоньку, сон в руку!

(Виходить)

Фамусов

(услід їй, півголосом)

Триклятий сон!

ЯВА ІХ

Фамусов і Чацький (дивиться в двері, куди вийшла Соф'я).

Фамусов

Ну, й викинув ти штуку!
Три роки й слова не писав —
І раптом ніби з хмари впав.

(Обіймаються)

Ну, братіку, вітаю! як, здоровий?
Розповідай: либонь готовий
Новин у тебе цілий рій?
Сідай, оповісти мерщій!

(Сідають)

Чацький

(неуважно)

Ах, Соф'я Павлівна! Яка ж вона вродлива!

Фамусов

Вам, людям молодим, одне лише й властиво,
Щоб помічати вродливиць будь-що-будь.

Сказала жартом щось, мабуть,
Тебе ж надія вже і мрія вчарувала.

Чацький

О ні, надіями щасливлений я мало.

Фамусов

„У руку сон“, — вона шепнула тут мені —
От ти і здумав...

Чацький

Я? Та ні...

Фамусов

Та що їй снилося, про кого?

Чацький

Я не тлумачник снів.

Фамусов

Не вір їй нічого.

Чацький

Я вірю лиш своїм очам:
Подібних їй — ручуся вам —
Не бачив я. Яка ж вона чудовна!

Фамусов

Він знов своє. Повідай послідовно,
Де був, блукав де стільки літ?
І нині звідкіля?

Чацький

Та зараз чи ж до того!
Хотів побачити весь світ,
І сотої не бачив з нього.

(Квапливо встає)

Даруйте! Поспішав якшвидше бачить вас
І дома ще не був. Не за великий час
Вернусь, найменшої дрібниці не забуду.
Вам першому, тоді розповідайте всюду.

(На виході)

Ах, чарівна!

(Виходить)

ЯВА Х

Фамусов

(сам)

Та хто ж бо з двох оцих?

„Ах, тату, сон у руку!“—

Сказала голосно при всіх.

От, маєте, і дав же я був крюку!

Молчалин викликав підозру... та либонь

Я трапив з полум'я в огонь:

Той франт... чи цей злидар... чи, може...

Та хто ж бо з них, кінець кінцем?

Ох, і комісія ж, мій боже,

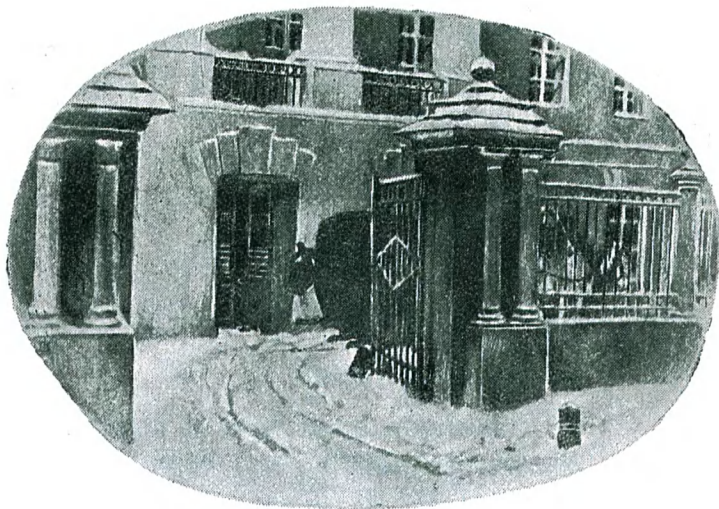
Дорослій доні будь отцем!

(Виходить)

Кінець першої дії.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА І

Фамусов і слуга.

Фамусов

Петрушко, в тебе знов обнова?
Ач, рукава роздер! Візьми-но календар;
    Читай не так, як паламар,
    А чітко, з глуздом, слово в слово.
Стривай! Черкни лишень—вівторок ти знайшов?
    Та гав-бо не лови на стелі!
    Прасков'я Федорівна знов
    Мене просила на форелі.
    Та й дивно ж створено цей світ!
    Пофілософствуй — очманієш;
    То стережешся, то обід:
    Годину їв, а три дні прохворієш.
    Відзнач на той же день... ні, ні...
    В четвер небіжчика ховаєм.
    Ох, роде людський! Забуваєм,
    Що в скриньку всім оту колись влізати,
    Де ні сидіти, ні стоять.
    Але як хоче хто по смерті славу мати,
    Тому зразок оце помер:
    Небіжчик був шановний камергер,
    З ключем — і сину ключ зумів дістати;

Багатий, в шлюбі ще забагатів,
Дітей, онуків одружив;
Помер — усі з жалем про нього споминають.
Кузьма Петрович! Мир йому!
Ох, і тузи ж в Москві живуть і помирають!
Тоді ж, в четвер — на згадку я візьму —
А може, в п'ятницю, а може, і в суботу,
Я маю в удови, у лікарші хрестить.
Виходить час, обчислив я достоту,
Ій цими днями породить.

ЯВА II

Фамусов, слуга і Чацький.

Фамусов

А, Олександр Андрійч, прошу!
Сідайте-но!

Чацький

Працюєте?

Фамусов

(до слуги)

Іди.

(Слуга виходить)

Так, різні справи ось на пам'ять в книгу вношу:
Коли, до кого, хто, куди.

Чацький

Щось посмутніли ви? Чи, може,
Невчасно я прибув? Який вас сушить жаль?
Чи Соф'ї Павлівні печаль
Якась не сталася, крий боже?
В очах у вас і в рухах маята.

Фамусов

Чи бач, які знайшов дивниці,
Чого я посмутнів, пита!
Чи вприсядку скакати в моєму віці?

Чацький

Ніхто ж і не неволить вас;
Зайшла у мене тільки мова
Про Соф'ю Павлівну,— чи, може, нездорова?

Фамусов

Тьфу, господи прости! Ото нав'яз!
Котрий вже раз те саме!
То Соф'я Павлівна найкраща між паннами,
То Соф'я Павлівна слаба!
Вона тобі сподобалась хіба?
Об'їздив світ, надумав шлюб узяти?

Чацький

Навіщо вам?

Фамусов

Мене було б не зле спитати;
Бач, не чужа вона мені;
Принаймні люди в давні дні
Мене отцем її взивали.

Чацький

Якби посватався, ви що б мені сказали?

Фамусов

Сказав би я: по-перше, не казись
Та заглядай в маєтки хоч би зрідка,
А головне — служити, брат, берись.

Чацький

Служить радий — прислужуватись гидко.

Фамусов

Отож-бо ви, гордівники!
Спиталися б, як діяли батьки!
У старших вчилися б уважно!
Скажімо ми, чи дядя наш поважний,
Максим Петрович: він — та що вже! Як царі,
На золоті він їв; не знав числа він слугам;
Весь в орденах; а їздив тільки цугом;
Вік при дворі, та при яким дворі!
Тоді не те, що нині,
При государині служив він Катерині.
А в ті часи та й пишні всі! ідуть,
Уклонишся, — тупеем не хитнуть.
Вельможа в милості, тим паче,
Не так, як всі, — і пив, і їв іначе.
А дядя! Ніби граф який:
Чванлива вдача, зір твердий...
А підслужитися траплялось —
І він згинався вперегин.
На куртазі таке одного разу сталось:
Спіткнувсь і вдарився потилицею він,
Аж застогнав, ще й хрипко трішки,
І височайшої сподобився усмішки;
Ізволили сміятися; що ж він?
Піднявсь, оправився, хотів віддати уклін —
І знову впав, уже навмисне.
А регіт дужчає — тут він утрете, звісно.
А? Як по-вашому? По-нашому — тямкий.
Впав боляче, а встав здорово.
Кого ж бо кликано до вісту залюбки?
І завжди при дворі хто чув привітне слово?
Максим Петрович! Хто перед усіх ставав?
Максим Петрович! Нуте!
В чини виводив хто і пенсії давав?
Максим Петрович! О! Вам, нинішнім, утнути?!

Чацький

Світ розум трагить, що й казати, —
Недурно ви оце зітхнули,

Як глянути та порівнять
Час нинішній і час минулий,—
Живі перекази, а віри їм не ймеш.
Лиш той і славився, хто гнувся вік в поклонах,
Хто лобом бив, проламуючи бреш
В паркетах, а не в бастіонах!
До нижчих — гордоші, хоч в куряву б лягли,
А вищим — лестоші мереживом плели.
Так, справжній то був час покори й страху,
І все під виглядом відданості царю.
Я не про вашого тут дядю говорю:
Його ми не збентежим праху;
Але тепер навряд чи хто почне
З людців, і на підлоту хворих,
Щоб дати видовище смішне,
Потилицю троцита в порох.
Тоді ж ровесничок-дідок,
Дивившись на той стрибок,
У гроб ступаючи ногою,
Проказував либонь: ох, чом це не зо мною?
Хоч є до мерзоців охотники весь час,
Та сором нині й сміх гнуздають їх у нас,
Та й надаряють їх не дуже государі!

Фамусов

Ах, боже мій, він карбонарій!

Чацький

Ні, нині світ став не такий.

Фамусов

Страшна людина він!

Чацький

Всі дихають вільніше
І не хапаються до блазнів у полки.

Фамусов

Що каже він! І каже, наче пише!

Чацький

У покровителів на стелю позіхати,
Прийти обідати, помовчати, посидіти,
Стільця чи хусточку подати...

Фамусов

Він вільність хоче провістити!

Чацький

Хто іде в подорож чи на село своє...

Фамусов

Та влади він не визнає!

Чацький

Хто служить справі, не персонам...

Фамусов

На постріл до столиць зближатись цим панам
Заборонив би я законом!

Чацький

Нарешті я вам спокій дам...

Фамусов

Терпіти сил нема! досадно!

Чацький

Ваш час я ганив тут нещадно;
Якби потрібним вам здалось, —

Одкиньте щось

Хоч нашому часу в додачу;
Нехай і так, я не заплачу.

Фамусов

Не хочу знати вас, розпусників таких!

Чацький

Я вже скінчив.

Фамусов

Я вуха затуляю!

Чацький

Чого ж? Я не ображу їх.

Фамусов

(скоромовкою)

Отак собі гасає в край із краю,
Повернеться—від нього жди ладу!..

Чацький

Та я мовчу...

Фамусов

Цього я тільки й жду!

Чацький

Образить вас не мав бажання.

Фамусов

Хоч душу відпусти на покаяння!

ЯВА ІІІ

Слуга

(входить)

Полковник Скалозуб.

Фамусов

(нічого не бачить і не чує)

Тебе, брат, упечуть!
Під суд! В тюрму замкнуть!

Чацький

Послухайте, на вас чекають.

Фамусов

Не слухаю, замкнуть!

Чацький

Вам щось доповідають.

Фамусов

Не слухаю, замкнуть, замкнуть!

Чацький

Та оберніться: вас-бо ждуть.

Фамусов

(оглядається)

А? бунт? Ну, так і жду содому!

Слуга

Полковник Скалозуб. Чи зволите прийнять?

Фамусов

(встає)

Осли! Вам сто разів казати?

Приняти, кликати, просить, сказати, що дома,
Що радий я. Та швидше йди, не стій!

(Слуга виходить)

При ньому стережись, будь ласка, друже мій:
Відомий чоловік, солідний,
Без ліку нахапав чинів, відзнак, похвал,
Ще й не в літах, а чин завидний:
Не нині, завтра — генерал!
Будь ласка, ти при нім поведь себе скромненько.
Ех, Олександр Андрійч, брате, зле!..
Буває в мене він частенько:
Всім рад я, бог кого пошле.
В Москві, бач, люблять небилиці:
Мовляв, із Софею він жениться. Дурниці!
Нехай і не від того він, скажім,
Та я великої пöтреби досі в тім
Ще не вбачав ні вчора, ні сьогодні.
Ще ж Соф'я молода. Та все в руці господній!
При ньому не залазь у мудрошів глибинь.
І забрехуші ці ідеї, брате, кинь.
Однак, нема його! Яку б ото причину?..
А! мабуть, він пішов на другу половину.

(Квапливо виходить)

ЯВА ІV

Чацький

Як метушиться! От хода!
А Соф'я?.. Справді-бо, чи не жених у домі?
Мене дурається, немов ми не знайомі!
Сюди й не загляда!..
Та хто цей Скалозуб? Отець щось бачить в ньому;
А може, і не сам лише отець...
Любові той скажи кінець,
Хто на три роки їде з дому!

ЯВА V

Чацький, Фамусов і Скалозуб.

Фамусов

Сергій Сергійчу, до нас!
Уклінно прощу — тут тепліше;
Як змерзли ви — зогрієм вас,
От душничок відкрутимо скоріше.

Скалозуб

(густим басом)

Навіщо ж лізти вам тепер
Самим?.. Мені це встид, як чесний офіцер!

Фамусов

Та можу ж виявить до друзів я увагу,
Сергій Сергійч, дорогий!
Давайте шляху, скиньте шпагу;
Ось вам софа: влаштовуйтеся мерщій.

Скалозуб

Куди накажете, аби лиш примоститись.

(Всі троє сідають; Чацький віддалік)

Фамусов

Ах, друже мій, дозвольте кілька слів;
Нам слід ріднею зголоситись,
Далекою — нам не ділить спадків.
Не знав і сам я донедавна —
Двоюрідний ваш брат, щастя йому, сказав,
Як вам доводиться Настасья Миколавна?

Скалозуб

Пробачте, не питав:
Ми з нею разом не служили.

Фамусов

Та як ви можете, мій милий?
Ні, ні, а я навплаз до всякого з рідні,
Знайду аж на морському дні!
У мене не своїх на службі рідко стріти:
Все більше сестрині та швагерові діти;
Мені Молчалін лиш не свій,
Та й то, що дуже діловий.
Де служба трапиться, де хрестик, де петличка,
Стам за рідного й подбаєш чоловічка...
Та братік ваш — мій друг — мені оповідав,
Що вигід через вас по службі силу мав.

Скалозуб

У рік тринадцятий я відзначився з братом,
В тридцятім егерським, пізніше в сорок п'ятім.

Фамусов

Так, щастя батькові, як є такий синок;
Здається, має він в петличці орденок?

Скалозуб

За третє серпня — так; він був там ад'ютантом;
На шиї в мене, в нього з бантом.

Фамусов

Люб'язний він такий, та й подивитись — хват;
Такий чудесний він, двоюрідний ваш брат!

Скалозуб

Шкода лише, — нових він правил десь набрався,
Дістати чина мав, та з армії подався
В село — і взявся до книжок.

Фамусов

От юність! — до книжок!.. а потім — цок!
От ви поводитеся справно.
Давно в полковниках, а служите недавно.

Скалозуб

Мені таки щастить в товаришах моїх,—
Вакансії якраз відкрито;
То з полку виключать старших,
То інших, глянеш, перебито.

Фамусов

То чим кого господь звеличить, відзначить!

Скалозуб

А декому ще більш, аніж мені, щастить.
У нас в дивізії таких людей чимало:
Хоч про бригадного б згадати генерала.

Фамусов

Чого ж вам нестася,—гріх бога вам гнівить!

Скалозуб

Не скаржуся, не обминали;
А все-таки з полком два роки зволікали.

Фамусов

Чи гнатись за полком?
Зате в чім іншим багатьом
Далеко вас наздоганяти.

Скалозуб

Ні, в корпусі у нас старіших є багато:
Я з вісімсот дев'ятого служу.
Так, щоб здобути чин, численні є канали;
Про них, як справжній я філософ, вам скажу—
Мені аби дістатись в генерали.

Фамусов

І добре кажете, дай боже щастя вам
І генеральський чин; а там

Не гріх зайти в розмову дальшу
Про молоденьку генеральшу.

Скалозуб

Женитись? Думка є така.

Фамусов

Що ж? В кого є сестра, племінниця, дочка...
В Москві кінця добру тому немає,
Щорік їх плодиться без краю.
А, друже мій, ось істинні слова:
Чи є ще де столиця, як Москва?

Скалозуб

Дистанція на розмір неосяжна.

Фамусов

Смак, друже мій, манери, знать поважна!
На все свої закони єсть:
От, скажемо, у нас споконвіків ведеться,—
По батькові і сину честь;
Будь казна-що, але, як набереться
Душ тисяч зо дві родових,
Той і жених.
А інший хай меткий, нехай надутий з чванства,
І славиться розумником нехай,
До себе ж у сім'ю не пустять—вибачай!
Бо нині тільки ми й шануємо дворянство!
Хіба лиш тільки це? Візьміть хоч би хліб-сіль:
Гостям радіємо усім—і звідусіль,
Хто зайде лиш,—нам буде гість приймний,
А особливо чужоземний;
Людина чесна чи шахрай,
Нам це однаково—частуємо і край.
Від голови до п'ят в старих і в діток—
На всіх московських єсть одмінний свій відбиток.
Ви звольте глянути на наших юнаків!
От молоді синки та внуки:

Їх ганимо, а глянеш — вчителів
В п'ятнадцять літ самі візьмуть в науки!
Ну, а старенькі в нас? — Як стануть міркувать,
То кожне слово в них і вирок, і печать!
Бо столбові усе, ні на що не зважають;
Про уряд іноді так вільно розмовляють,
Що, хто б почув, запав би в переляк!
Не те щоб щось нове заводили; — ніяк,
Крий, боже, нас!.. А так-от... Заведуться,
До чогось там причепляться вони,
Посперечаються та й розійдуться.
З них кожен розумом — це канцлер відставний!
Мабуть, пора, скажу вам, не наспіла,
Але без них не буде, певне, діла.
А дами — спробуй їм сказати щось! Дарма!
Всім судді і всьому, — на них судді нема;
За картами коли повстануть спільним бунтом, —
Дай господи терпцю! — у шлюбі ж був я сам.
Командувать звелить їм перед фрунтом!
Пошліть в сенат, щоб засідали там!
Ірина Власівна! Лукер'я Олексівна!
Татьяна Юр'івна! Пульхерія Андрівна!
А доні в них які? поглянуть тільки зволь!
Його величність тут сам пруський був король:
Так дуже дивувався московським він дівицям —
Доброзвичайності, не лицям.
І справді, краще де виховання знайти!
З серпаночку, із бархатцю, з тафти
Убори роблять так добірно,
Словечка простого не скажуть, все манірно;
Французький вам романс почнуть співать,
Витягують найтонші нотки;
А до військових аж горять!
І все тому, що патріотки.
Так, пам'ятайте ці слова:
Навряд чи є ще де столиця, як Москва.

Скалозуб

Річ, як на мене, звісна:
Пожежа для краси Москві була корисна.

Фамусов

Та краще й не кажіть, і так бурчать без меж!
А в нас і тротуари славні,
Доми всі по-новому теж...

Чацький

Доми нові, а забобони давні.
Радійте: ні вогонь пожеж
Не знищить їх, ні моди новоявні.

Фамусов

(до Чацького)

Ох, зав'яжи на згадку, голубок:
Просив помовчати — хіба значна послуга?

(До Скалозуба)

Дозвольте, друже мій, це Чацький, мого друга
Андрія Ілліча небіжчика синок;
Не служить, тобто в тім користі невбачає;
Коли б схотів, то був би діловий.
Шкода, шкода такої голови!
От пише, от перекладає!
Ну, як не шкодувать, що розум цей меткий...

Чацький

Шкодуйте інших ви, як нахил є такий;
Ці похвали мені лиш досаждають.

Фамусов

Не тільки я — всі суд цей поділяють.

Чацький

А судді хто? За древністю років
До вільного життя в них лютість невиситима;
Думки з газет у них, із потерті листків
Часу Очакова й завоювання Криму;

Охочі піддавать ганьбі
Завжди того, хто вільно дише,
Але не бачать на собі:

Найгірше — найстаріше.

Де, покажіть ви нам, отчизни ті отці,
Що їх ми маємо вважати за взірці?

Чи це не той, грабунками багатий,
Що захист від судді знайшов собі в рідні
І пишні спорудив на диво всім палати,
Де розливаються в розкошах і вині,
І де не воскресять заблуди-дармоїди
Щонайпідліших рис минулої доби?

Кому в Москві зашить не спромоглись губи

Бали, вечері та обіди?

Чи той, до кого ви возили на уклін,
Для намислів своїх, дбайливо критих,
Мене ще в пелюшках? Чи він
Цей Нестор нищів родовитих,
Що мав послугачів юрму?

Під п'яну руч в бійках вони завжди старанно
Врятовували честь, а то й життя йому,

А він на трьох хортів їх проміняв неждано!

Чи той, що, для розваг знущавшись із людей,

На панщинний балет на незліченних хурах

Позвозив од батьків одірваних дітей?

І сам, кохаючись в зефірах і амурах,

Примусив всю Москву радіти їх красі;

Та й звівся вщент, і за дзвінкі червінці

Амури і зефіри всі

Поспродувані поодинці!!!

Ось вам посивілий, поважний віком тлін,

Що шанувать його ми мусим на безлюдді!

Ось вам цінителі суворі наші й судді!

Тепер нехай з нас хоч один,

Із молодих людей, не здатних на інтриги,

Не прагнувши посад, не важивши на чин,

Заглибить розум свій у досліди та книги;

Або ж кому в душі сам бог запалить жар

Любові до мистецтв у глибині сердечній,—

Вони ту ж мить: — На гвалт! Пожар!

І вславиться у них, як мрійник небезпечний!
Мундир! Лише мундир! У давні ше роки
Надійно прикривав, гаптований красиво,
Він легкодухість їх і вбогі їх думки;
І нам за ними путь щаслива!
Жіноцтво наше теж мундир заповонив!
Та сам я чи ж давно від нього відцурався?
Тепер дитячий пал мене б не захопив,
Та хто б тоді спокусі не піддався?
Коли із гвардії чи з царського двора
Сюди в мундирах приїжджали,
Кричали їм жінки: ура!
І вгору чепчики шпурляли!

Фамусов

(сам собі)

Накличе він мені біду!

(Голосно)

Сергій Сергійч, я вас жду
У кабінеті... Маю справу.

(Виходить)

ЯВА VI

Скалозуб, Чацький.

Скалозуб

Приємно слухать, як на славу
В реєстрі зачепили ви
Відданість нашої Москви
Любимцям, гвардії, гвардійським, гвардіонцям;
Їх золотом, шитвом милуються, як сонцем!
А перша армія у чому відстає?
Все припасоване, все стягнуте так вузько,
І офіцери навіть є,
Ви уявіть собі, що знають і французьку.

ЯВА VII

Скалозуб, Чацький, Соф'я і Ліза.

Соф'я

(біжить до вікна)

Ах, боже мій! упав! убився!..

(Зомліває)

Чацький

Хто?

Та хто це?

Скалозуб

З ким біда?

Чацький

Аж сполотніли губи.

Скалозуб

Та хто і звідкіля?

Чацький

Що сталося?

Скалозуб

Ото!

Чи не старий це врізав дуба?

Ліза

(метушиться біля панночки)

Кому призначено, тому й судьба така!
Молчалін—на коня; в стремено став ногою;

І раптом кінь дибка --
А він об землю головою.

Скалозуб

Повіддя затагнув: нікчема — не їздець!
Погляну, чи живий, чи вже йому кінець.

(Виходить)

ЯВА VIII

Ті ж без Скалозуба.

Чацький

Чим допомогти? Кажі скоріше.

Ліза

Графин з водою... десь отам...

*(Чацький біжить і приносить. Далі все напівголосом,
поки Соф'я опритомніє)*

Ліза

Будь ласка, склянку.

Чацький

Зараз дам.

Шнурівку розпусти вільніше,
Дай оцту... на чоло, сюди,
Побризкай трохи ще води.
Так... Дихати їй легше стане.
Де віяло?

Ліза

Ось, прошу, пане.

Чацький

Глянь у вікно,
Молчалін на ногах давно!
Дрібниця так її тривожить.

Ліза

Нещасна панночка така,
Що бачити ніяк не може,
Як дасть людина сторчака.

Чацький

Оббризкай ще її водою.
Так, так... іще, іще.

Соф'я

(з глибоким зітханням)

Хто тут зо мною?
Я ніби уві сні.

(Хапливо й голосно)

Де він? Що з ним? Скажіть мені!

Чацький

Та хай собі скрутив би в'язи!
Ще мить, і вмерли б ви в цей час.

Соф'я

Завжди лише холодні, вбивчі фрази!
Не можу я... не можу слухать вас!

Чацький

Чи скажете мені страждать за нього?

Соф'я

Побігти отуди, йому на допомогу!

Чацький

Без допомоги вас лишить в самотині?

Соф'я

Що ви мені?

Так, справді, не своє нещастя — вам дурниця,

Хай батько ваш помре, вам все одно!

(До Лізи)

Ходім туди, мерщій!

Ліза

(одводить її набік)

Куди ви? Схаменіться!

Здоровий він. Погляньте у вікно.

(Соф'я виглядає у вікно)

Чацький

Тривога! Переляк! Хапливість! Млюсть і туга!

Так можна тільки відчувать,

Коли єдиного втрачаєш раптом друга.

Соф'я

Ідуть сюди! Ах, він не може руку знять!

Чацький

І я бажав би так!

Ліза

На знак єднання?

Соф'я

Залиште при собі бажання.

ЯВА ІХ

Ті ж, Скалозуб і Молчалін з підв'язаною рукою.

Скалозуб

Воскрес! Подряпина легка,
Цілісінька рука,
І взагалі фальшива це тривога.

Молчалін

Я вас перелякав? Даруйте ради бога!

Скалозуб

Ну, я не знав, що дасть усе оте
Вам іритацію. Прожогом ви влетіли,
Здригнулись ми. Ви зараз же зомліли.
І що ж: весь переляк — пусте.

Соф'я

(не дивлячись ні на кого)

Ах, добре бачу, що з пустого,
А досі ще тремчу я вся.

Чацький

(сам собі)

Молчаліну — нічого!

Соф'я

(так само)

Але скажу про себе я,
Що не ляклива. Ось буває,
Карета падає, — підняти поспішають, —
І можу далі знову мчать;
А в іншого мене дрібниця, й та лякає,
Хоч, може, і нема нещастя отого,
Хоч незнайомий він, нема до того діла.

Чацький

(сам собі)

Як перепрошує його,
Що раз когось там пожалла!

Скалозуб

Дозвольте, от вам новина:
Княгиня Ласова тут є; вдова вона
І вершниця, але така мегера,
Що врозтіч всі од неї кавалери.

Під нею кінь упав —
Жокей не підхопив: ловив, напевно, гав,—
Вона і так, чувать, була незграбна дуже,
А без ребра-от довелось
Шукати на підпору мужа.

Соф'я

Ах, Олександр Андріич, ось
І доведіть, що ви великодушні:
До лиха ближнього такі ви небайдужні.

Чацький

Так, шойно я оце довів
Моїм якнайщирішим дбанням,
І бризканням, і розтиранням,
Для кого — не збагну, та вас я воскресив.

(Бере шляпу і виходить)

ЯВА X

Ті ж, крім Чацького.

Соф'я

Ви будете сьогодні в нас?

Скалозуб

Як рано?

Соф'я

Надвечір. З'їдуться найближчі лиш самі
Потанцювать під фортеп'яно.
Не можем дати бал — в жалобі ми.

Скалозуб

З'явлюсь... Але я ще зайти до татка маю.
Відкланяюсь.

Соф'я

Прощайте.

Скалозуб

(стискає руку Молчаліну)

Ваш слуга.

(Виходить)

ЯВА ХІ

Соф'я, Молчалін і Ліза.

Соф'я

Молчалін! Розум як я зберегла, не знаю!
Для мене тільки ви — людина дорога!
Навіщо ж так життям необережно грати?
Скажіть скоріше, як рука?
Потрібен спокій вам? Чи зав'язка яка?
Пошлім по лікаря, не треба зволікати.

Молчалін

Та ось перев'язав, і все минулось те.

Ліза

Поб'юся об заклад — пусте.
Коли б не до лица, то нащо і пов'язка?
Та не пусте, що скрізь почне гуляти казка.
На глум, так і чекай, підійме Чацький вас,
А Скалозуб чубок свій завихрує,
Наскаже всім про млость, додасть із сто прикрас;
На жарти й він мастак, — хто нині не жартує!

Соф'я

А ким із них я дорожу?
Як я люблю, так і скажу.
Молчалін, як себе я силувала знову!
Ввійшли ви — я про вас хоч слово?
При них не сміла я й зітхати,
Ні подивитись, ні спитати.

Молчалін

Ні, Соф'є Павлівно, занадто ви одверті.

Соф'я

Де стриманості зачерпнуть!
Готова я була до вас в вікно стрибнуть.
Та що мені вони — набридливі і вперті?
Ім сміх — жартують хай; їм прикро — хай ганьблять.

Молчалін

А як пошкодить нам одвертість ця велика?

Соф'я

Невже покличе вас хто до бар'єра стати?

Молчалін

Ах, гірший за дуель один такий злоріка!

Ліза

Вони тепер у тата, гості ці:
Ви б з усмішкою на лиці
Туди до них би і спурхнули.
Відомо: бажаним словам
Охоче вірить серце чуле.
І Олександр Андрійч там,—
Ви з ним до спогадів візьміться
Про всякі пустощі й дурниці;
Ласкавий усміх, кілька слів,
І любить хто,—забуде гнів.

Молчалін

Вам радити я не насмію.

(Цілує руку Соф'ї)

Соф'я

Ви хочете?.. Гаразд, наважусь я, піду,
Хоч посміхатися я, мабуть, не зумію.
От Чацького принесло на біду!

(Виходить)

ЯВА XII

Молчалін і Ліза.

Молчалін

Жвавенька ти, ніде нема такої!

Ліза

Залиште-бо! Вас і без мене двоє.

Молчалін

Як очі світяться твої!
Як я тебе люблю!

Ліза

А панночку?

Молчалін

її

З обов'язку,— тебе...

(Хоче її обійняти)

Ліза

Від скуки?

Подалі прошу руки!

Молчалін

У мене є тут штучки три:
Є туалет прехитрої роботи:
Зісподу дзеркальце, і дзеркальце згори,
А там узорів позолоти!..
Подушечка, де з бісеру квітки;
Та ще голковичок тонкий,
І ножички, і скринечка премила!
Перлиночки, розтерті на білила!
Помада є для губ, для інших теж причин,
Парфумів пляшечки — і резеда й жасмин.

Ліза

Дарунки ці свої сховайте ви подалі.

Скажіть-но краще, а чому

Ви скромні з панною, а до служниць зухвалі?

Молчалін

Сьогодні хворий я, пов'язки не зніму;
Приходь в обід, побудь з годину,
І я тобі скажу причину.

(Виходить у бічні двері)

ЯВА XIII .

Соф'я і Ліза.

Соф'я

Нікого там нема, у татонька мого,
Сьогодні хвора я і не піду обідать.
Скажи Молчаліну і попроси його,
Щоб він зайшов мене одвідать.

(Виходить до себе)

ЯВА XIV

Ліза

Яке тут людство навісне!
Вона його, а він мене.
А я... я спокій свій любов'ю не порушу,
Та як не полюбить буфетника Петрушу?

Кінець другої дії.

ДЛЯ ПРЕТЯ

ЯВА І

Чацький, потім Соф'я.

Чацький

Діждусь її, нехай відкриє широ,
Хто, врешті, милий їй. Молчалин? Скалозуб?
Молчалин був тупий, як дуб,
Нікчема понадміру!
Невже ж розумний став?.. Хіба
Отой хрипун, горлань, труба,
Сузір'я із маневрів та мазурки?
Така любов,—їй грати в жмурки,
Мені ж...

(Входить Соф'я)

Я радий бачить вас,
Я так цього бажав!

Соф'я
(сама собі)

І знов не в слухний час!

Чацький
Шукали не мене, звичайно?

Соф'я

Вас не шукала я.

Чацький

Скажіть, про вашу тайну

Чи я б дізнатися не міг,—
Кого ви любите?

Соф'я

Ах, боже мій, усіх!

Чацький

А хто ж миліший вам?

Соф'я

Всі рідні, це не диво.

Чацький

Всі більше, аніж я?

Соф'я

Можливо.

Чацький

Чого хотіти ще після розмов таких!
Мені хоч в петлю, їй же сміх!

Соф'я

Сказати вам істину в одному слові?
У кого лиш помітно щось чудне,—
Цього ваш погляд не мине,
І дотепи одразу в вас готові,
А ви самі...

Чацький

Я сам? Чи правда, я смішний?

Соф'я

Так, гострий зір і тон грізний,—
Оцих у вас властивостей без ліку,
А вам самим гроза дала б користь велику!

Чацький

Дивак я? Хто ж тут не дивак?
Той, хто на дурня схожий? Так?
Молчалін, прикладом?

Соф'я

Знов приклад в кожному слові!
Помітно, що ви жовч на всіх пролить готові,—
Дозвольте краще вас лишити на самоті.

Чацький

(затримує її)

Стривайте-но!

(Набік)

Прикинусь раз в житті.

(Голосно)

Не сперечаймось більше, годі.
Перед Молчаліним провину я прийму;
Можливо, він не те, що три роки тому;
Такі бувають зміни у природі
Правлінь, і кліматів, і звичаїв старих;
Поважні люди є,— їх мали за дурних:
Отой— по армії, оцей поет сумнівний,
А той... боюсь сказати, та в світі вирок дивний
Ми чуємо, в останній надто час,
Що стали мудрецами в нас.
Хай у Молчаліна ум гострий, геній смілий,
Але чи в нього є той пал? Жагучість та?
Щоб, окрім вас, йому світ цілий
Здавався прах і суєта?
І щоб одне лише бажання
Владало всім його життям?
Щоб всім думкам були і всім його ділам

Душею—ви? вам догоджання?
Я відчуваю це, сказати не маю слів;
Та що мене тепер і злостить і хвилює,—
Я й клятим ворогам того б не захотів.
А він?.. похнюпиться, немов не чує.
Звичайно, смирний він, увесь цей люд такий,
Бог зна, які ховає таємниці,—
Ви ж накидаєте такі йому думки,
Що жодна з них йому ніколи не присниться.
Чи не з любові ви йому
Своїх чеснот привласнюєте тьму?
Нічим не грішний він, ви в сто разів грішніші.
Ні! Ні! Хай він мудрець, за нього всі дурніші,
Та вас чи вартий він? Признайтеся мені,
Щоб спокійніше міг я пережити втрату,
Скажіть, як друзі, що з вами юні дні
Зростав разом, скажіть, як брату,
Щоб я переконався сам;
А там,
Від божевілля щоб себе урятувати,
Щоб охолонути, затамувати любов,
Щоб забуття знайти, розважитись—я знов
Подамся в дальню путь десь по світах блукати...

Соф'я

(сама собі)

От мимохить з ума звела!

(Вголос)

Навіщо критись?

Молчалин без руки міг нині залишитись,
І близько я до серця це взяла,
А ви, тут будши на ту пору,
Не зважили, що це не гріх—
Добра і щастя всім бажати без розбору.
Можливо, й правда є у здогадах отих.
Так, я Молчалина взялася боронити:
Навіщо вам нестриманість така?
На всіх гострити язика,

Зневаги до людей не крити
І з найсмирнішого сміятися!.. Чого?
Згадають лиш ім'я його,
Як берете його на глум ви радо.
Все жарти! Сміх! Весь вік! І в цьому вся розрада?

Чацький

Ах, боже мій, невже я справді з тих,
Яким усе — лиш глум та сміх?
Я веселюсь, буваючи з смішними,
Але частіш нудьгую з ними.

Соф'я

Даремно: це*й мені так думалось колись,
Та ви б з Молчаліним не нудьгували,
Якби коротше з ним зійшлись.

Чацький

(палко)

Навіщо ж ви його так коротко спізнали?

Соф'я

Не я в цім винна: бог нас звів.
Дивіться, дружбу всіх у нас він заслужив;
Три роки в тата служить вірно,
Той часто сердиться, кричить,
А він прощає все, не скаржачись, покірно,
Не нарікаючи, мовчить.
І от цікаво:
Веселощів шукати б міг,
Так ні: він од старих ні кроку за поріг;
В нас жарти, сміх, забави,
Він з ними цілий день, хоч би там що, сидить
І грає...

Чацький

Все сидить та грає!
Кричать на нього—він мовчить!

(Набік)

Вона його не поважає.

Соф'я

Ну, розуму такого в нім нема,
Що геній декому, а декому чума,
Блискучий та швидкий, що швидко всіх спротивить,
Ганьбить весь світ, коли б не довелось,
Аби лиш світ сказав про нього щось;
Але хіба сім'ю цей розум ошчасливить?

Чацький

Сатира і мораль, а зміст який цього?

(Набік)

Вважає за ніщо його.

Соф'я

Прекрасні ще чесноти
У нього є: він скромний, мовчазний,
В лиці ні рисочки турботи
І на душі—ні крихітки вини.
Нікого язиком не губить...
За це от я його й люблю!

Чацький

(набік)

Пусте! вона його не любить.

(Вголос)

Сам закінчу я, не стерплю,
Портрет Молчаліна дбайливо.
А Скалозуб? Ото ще диво,

Вояка вславлений отой!
Він прямоною стану,
Лицем і голосом — герой...

Соф'я

Та не мого роману.

Чацький

Не вашого? Хто розгадає вас?

ЯВА II

Чацький, Соф'я, Ліза.

Ліза

(пошепки)

Ходімо, панночко, вже час,
Там Олексій Степанич будуть.

Соф'я

Я мушу йти, прошу пробачити мені...

Чацький

Куди?

Соф'я

Жде перукар.

Чацький

Ат!

Соф'я

Щипці він остудить!

Чацький

Нехай собі...

Соф'я

Ждемо гостей. Не можна, ні.

Чацький

Бог з вами! Мушу сам розгадки я шукати.
Дозвольте лиш зайти до вашої кімнати

На декілька хвилин, хоч в таїні.

Повітря, стіни—все там любо!..

Зогріють, воскресять, дадуть спочин мені

Згадки про ті часи, роковані на згубу!

Я не затримаюсь, ввійду хвилин на п'ять,

А далі, здумайте! член Англійського клубу,—

Я без угаву дні там буду розмовлять

Про ум Молчаліна, про душу Скалозуба.

*(Соф'я знизує плечима, йде до себе, замикається;
за нею Ліза)*

ЯВА III

Чацький, потім Молчалін.

Чацький

Ах, Соф'я! Боже мій! Молчаліна любить!

А чим не муж? Ума занадто мало?

Але дітей плодить

Кому ума неvistачало?

Такий послужливий, рум'яний, молодий...

(Входить Молчалін)

Ось він, навшпинечках, на мову небагатий;

Якими чарами він вліз у душу їй?

(Звертається до нього)

Не міг і слова ще сказати

Вам, Олексій Степанич, я.

Ну, як тепер у вас життя?

Без горя нині, як і досі?

Молчалін

Та все, як перш.

Чацький

А перше як жилося?

Молчалін

Та день по дню—не без добра.

Чацький

Перо та віст? Од вісту до пера?
І визначений час в припливах та відпливах?

Молчалін

Я, в міру сил своїх і справ,
Відтоді, як служу в архівах,
Три нагороди одібрав.

Чацький

Що ж? Ваблять шана й достославність?

Молчалін

Ні, свій талант у всіх...

Чацький

У вас?

Молчалін

Раз—
Це поміркованість, два — справність.

Чацький

Два найчудесніші! і варті наших всіх.

Молчалін

Вам не дались чини? У вас невдачі в них?

Чацький

Чини дають нам люди,
Що можуть діяти з облуди.

Молчалін

Як дивувались ми!

Чацький

Та дива тут нема.

Молчалін

Жаліли вас.

Чацький

І теж дарма.

Молчалін

Татьяна Юр'ївна про вас нам говорила,
Як в Петербурзі побула, —
З міністрами якісь діла,
А там розрив...

Чацький

А їй яке ще діло?

Молчалін

Татьяні Юр'ївні!

Чацький

Її не знаю я.

Молчалін

Татьяну Юр'ївну!!

Чацький

Не бачив цеї дами;
Чудійка, хтось казав.

Молчалін

Та це не та, бог з вами!
Татьяна Юр'івна!!! Відома! Вся сім'я!
Ті, хто в чинах або в заслугі,
Усі їй родичі та друзі.
До неї завітать годилося б і вам.

Чацький

Навіщо?

Молчалін

Так, бо частенько там
Ми покровительство знаходимо й підмогу.

Чацький

Я їжджу до жінок, та зовсім не для того.

Молчалін

Яка привітлива! От серце! Голова!
Бали дає якнайбагатші
До посту з самого різдва,
А влітку — празники на дачі.
Ну, чом би у Москві у нас вам не служить?
І нагороди брать і для розваги жить?

Чацький

Я не люблю розваг, поки працюю;
Як пустувати, то пустую;
А плутати ці два ремесла —
Без ліку є митців, та я не з їх числа.

Молчалін

Пробачте. Але в тім не бачу я провини.
От сам Фома Фомич... Він знаний вам?

Чацький

Ну, що ж?

Молчалін

При трьох міністрах був довірена людина,
А нині служить тут...

Чацький

Атож!

Порожній торохтій, найгірший із місцевих.

Молчалін

Як можна! Стиль його тут мають за вірець!
Читали ви?

Чацький

Дурниць я не читець,
До того ще — вірцевих.

Молчалін

Ні, довелось мені з приємністю читать;
Хоч не письменник я...

Чацький

Про це й казать даремно.

Молчалін

Не зважусь я думки свої вам з'ясувать...

Чацький

Навіщо ж так таємно?

Молчалін

Не личить у мої роки
На власні важитись думки.

Чацький

Та змилуйтесь, ми з вами вже не діти;
Чого ж чужими нам думками тільки жити?

Молчалін

Повинні ж ми залежати від них.

Чацький

Повинні? А чому?

Молчалін

В чинах ми незначних.

Чацький

(майже вголос)

Нікчому цю, створіння це мерзенне
Любить!.. Обманниця, вона сміялась з мене!

ЯВА ІV

Вечір. Усі двері навстіж, крім дверей до спальні Соф'ї.
В перспективі ряд освітлених кімнат. Слуги метушаться.
Один з них, головний, говорить.

Слуга

Ей, Філько, Фомко, жваво, вмить!
Тягніть столи, свічок сюди несіть!

(Стукає до Соф'ї в двері)

Скажіть-но панночці, та швидше, Лизавето,
Наталя Дмитрівна із мужем; ще дзвінки.

Ще під'їхала карета.

(Розходяться, лишається сам Чацький)

ЯВА V

Чацький і Наталя Дмитрівна (молода дама).

Наталя Дмитрівна

Чи це не помилка? Та ні, це він-таки!
Ви, Олександр Андрійч, милий?

Чацький

З ваганням дивитесь од ніг до голови:
Невже три роки ці отак мене змінили?

Наталя Дмитрівна

Я думала, що ви далеко від Москви.
Коли ж ви?

Чацький

Тільки-но.

Наталя Дмитрівна

Надовго?

Чацький

Ще не знати.

Та, глянувши на вас, як подив приховати?
Ви так покращали і постатніли, страх!

Свіжіші ви й молодші стали,
Вогонь, рум'янець, гра і сміх в ясних очах.

Наталя Дмитрівна

Я замужем.

Чацький

Давно б так і сказали.

Наталя Дмитрівна

Мій муж — чудесний муж. Такого не знайти!
Я познаюмлю з ним вас нині.

Чацький

Прошу.

Наталя Дмитрівна

Він має ось прийти...
Належне віддасте самі ви цій людині.

Чацький

Я вірю — він вам муж.

Наталя Дмитрівна

О ні! ніяк не тим,
Характером і розумом метким.
Платон Михайлич мій — єдиний він, чудовий!
Тепер в відставці, був військовий.
Всі кажуть, хто його до цього часу знав:
З його відвагою, талантом,
Якби в відставку не подав,
Звичайно, був би він московським комендантом.

ЯВА VI

Ті ж і Платон Михайлович.

Наталя Дмитрівна

Платон Михайлич мій.

Чацький

Чи ба!

Мій друже! ми давно знайомі. От судьба!

Платон Михайлович
Вітаю, Чацький, брат!

Чацький
Платоне, милий, славно!
Похвальний лист тобі, — поводишся ти справно!

Платон Михайлович
Така, брат, річ:
Жонатий став я і москвич.

Чацький
Забув товаришів і полкові турботи,
Спокійний ледар став?

Платон Михайлович
Ні, є такі роботи!
Учу на флейті я дует
А-мольний...

Чацький
Ти ж учив його п'ять років? Ет!
Незмінність у смаках — це личить чоловіку.

Платон Михайлович
Ох, женишся, згадаєш давнину,
З нудьги свистітимеш без краю та без ліку.

Чацький
З нудьги? Уже? Їй платиш данину?

Наталя Дмитрівна
Платон Михайлич мій до вправ охочий дуже,
Яких тепер нема: в манежі гарцювать,
На муштрі бутъ — тож став він часом нудьгувать.

Чацький

А хто ж велить тобі байдикувати, друже?
В полк, ескадрон дадуть! Ти обер був, чи штаб?

Наталя Дмитрівна

Платон Михайлич мій нездужає, заслаб.

Чацький

Нездужає? Відколи?

Наталя Дмитрівна

Все рюматизм і в боки часом коле.

Чацький

Побільше рухатись! В село, у теплий край!
Частіше на коня! Село! Там влітку рай!

Наталя Дмитрівна

Платон Михайлич місто любить,
Москву; пощо ж себе у глушині він згубить?

Чацький

Москву і місто... Ти дивак!
А згадуєш, колись?

Платон Михайлович

Та нині, брат, не так...

Наталя Дмитрівна

Ах, голубочок!
Тут зараз вітер так подує,
А ти розкритий весь, жилетку розстєбнув.

Платон Михайлович

Я, брат, уже не той...

Наталя Дмитрівна
Послухайся разочок...
Мій любий, застебнись мерщій.

Платон Михайлович
(байдуже)

Гаразд.

Наталя Дмитрівна
Та відійди з проходу, любий мій,
Такий там протяг, дме іззаду!

Платон Михайлович
Я, брат, уже не той.

Наталя Дмитрівна
Послухай ти пораду,
З проходу далі відійди.

Платон Михайлович
(молитовно зводить очі)
Ах, серденько!

Чацький
Ну, бог тебе суди.
Ти справді став не той. Це новина для мене.
А ще торік, наприкінці,
В полку тебе я знав. Лець світ — нога в стремено
І вихором летиш на жеребці;
Осінній вітер дми хоч спереду, хоч з тилу.

Платон Михайлович
(зітхає)
Ех, братіку, було! Забуть мені над силу.

ЯВА VII

Ті ж, князь Тугоуховський і княгиня з шістьма дочками.

Наталя Дмитрівна
(тоненьким голоском)

Петро Ілліч, княгине, боже мій!
Княжна Зізі! Мімі!..

*(Голосні поцілунки; потім усі сідають і оглядають
одна одну від голови до п'ят)*

Перша княжна
Який фасон прекрасний!

Друга княжна
Які тут фалдочки!

Перша княжна
Суціль у бахромі!

Наталя Дмитрівна
Коли б ви бачили мій тюрлюрю атласний!

Третя княжна
Кузен мені привіз ешарп тонкий!

Четверта княжна
Ах, так! бережовий!

П'ята княжна
Ах, розкіш!

Шоста княжна
Ах, який!

Княгиня

Тс! Хто це там в кутку вітався щойно з нами?

Наталя Дмитрівна

То Чацький.

Княгиня

Що він за один?

Наталя Дмитрівна

Приїжджий. Мандрував — вернувся цими днями.

Княгиня

Жо-на-тий він?

Наталя Дмитрівна

Ні, далєбі.

Княгиня

Князь, князь, сюди! жвавіше!

Князь

(повертає до неї слухову трубку)

О-хм!

Княгиня

На цей четвер проси до нас скоріше
Наталі Дмитрівни знайомого, — дивись!

Князь

І-хм!

(Іде, в'ється коло Чацького і покашлює)

Княгиня

Отож-бо, діти!

Їм бал, а татонько все плентайся кудись,
Танцівників шукати, скрізь просити!..
Він при дворі?

Наталя Дмитрівна

Ні.

Княгиня

Ба-га-тий?

Наталя Дмитрівна

О ні!

Княгиня

(голосно, щосили)

Князь, князю, стій!

ЯВА VIII

Ті ж і графині Хрюміни, бабушка і внучка.

Графиня-внучка

Ах grand tatan!*

Ну, хто так рано приїжджає?

Ми перші тут.

(Зникає в бічних дверях)

Княгиня

От нас ганьбить!

Вони, бач, перші, га? нас за ніщо вважає!

Лиха, бо вік в дівках, хай бог її простить.

---

* Бабуся.

Графиня-внучка

(повернувшись, спрямовує до Чацького подвійний лорнет)

Мсьє Чацький! Ви в Москві? І навіть не змінилися?

Чацький

А в чім змінитись мав?

Графиня-внучка

І ще не одружилися?

Чацький

З ким одружитись мав?

Графиня-внучка

В чужих краях?.. Не раз
Там наші без сумнівів жодних
Вже брали шлюб і родичали нас
З майстринями крамничок модних.

Чацький

Сердешні! От докорів зажили!..
Кравчинь сподобали в Європі
І перевагу віддали
Оригіналам замість копій.

ЯВА ІХ

Ті ж і багато інших гостей. Між ними — Загорецький. Мужчини з'являються, шаркають, одходять набік, блукають по кімнатах і т. ін. Соф'я виходить із своєї кімнати. Всі до неї назустріч.

Графиня-внучка

Eh! bon soir! vous voilà! jamais trop diligente,
Vous nous donnez toujours le plaisir de l'attente*.

---

* А! Добрий вечір! От і ви! Ніколи не будши надто квапливою, Ви нам щоразу даєте приємність лождання.

Загорецький

(до Соф'ї)

На завтра маєте квиток, скажіть мені?

Соф'я

Ні.

Загорецький

Будь ласка, прошу вас. Вважайте, хто б не взявся
Вам прислужитися — дарма!
В театрі, я звертався,
Квитків давно нема.
Директор — приятель, зазначу, —
Одмовив... За малим не плачу!
Ще з вечора ніхто здобуть не міг.
Туди, сюди — не чувши ніг,
І вихопив оцей, удавшись до сили,
У друга я. Дідок похилий,
Він знає тихий свій куток,
Нехай домує у спокою.

Соф'я

Я дуже вдячна за квиток,
А за старанність — вдвоє.

(З'являється ще дехто, тимчасом Загорецький одходить до мужчин)

Загорецький

Платон Михайлич...

Платон Михайлович

Згинь,
Іди брехать жінкам, мене морочить кинь;
Таку б я правду міг про тебе розказати,
Що гірша за брехню.

(До Чацького)

Рекомендую, брате!
Ну, як пристойніше сказати про нього тут?
Крутий і хват він молодецький,
Шахрай відомий, шалапут —
Антон Антонич Загорецький.
При ньому стережись, обмовам волю дасть,
І в карти не сідай: продасть!

Загорецький

Оригінал! Буркун, а злості — ні краплини.

Чацький

І для образ нема причини,
Що ж, і крім чесності утіхи є в житті:
Хоч лають ці, так дякують оті.

Платон Михайлович

Ох, брат, у нас хоч скрізь і лають,
А всюди в той же час приймають.

(Загорецький зникає в юрмі)

ЯВА X

Ті ж і Хльостова.

Хльостова

Ох, Соф'є, в шістдесят п'ять літ
Мені тягтись сюди, ще й по такій негоді!
З годину їхала з Покровки — близький світ!
Ніч — божий суд, та й годі!

От і взяла з нудьги своїх
Арапку-дівку та собачку;
Звели, племіннице, погодувати їх,
Пошли з вечері їм подачку.
Княгине, здрастуйте!

(Сідає)

Ну, Соф'юшко моя!
Яку на послугах арапку маю я!
З горбом, всі вихватки кошачі,
Кудлата страх, ще й капосної вдачі!
Як сажа чорна! а страшна!
І дав же бог життя таким народам!
Ну, зов'їм чорт! В дівочій десь вона:
Поклик. ги?

Соф'я

Ні, краще згодом.

Хльостова

Їх держать, уяви, як звірів лісових...
Чувала я, десь... город є турецький...
А хто здобув для мене їх?
Антон Антонич Загорецький.

(Загорецький висувається наперед)

Він злодій, він брехун, шахрай.

(Загорецький зникає)

Од нього двері ти щільніше замикай;
На послуги ж меткий: мені й сестрі Прасков'ї
Він двох арапченьат на ярмарку дістав;
Говорить, що купив, та, мабуть, змахлював;
Мені ж даруночок, хай буде при здоров'ї.

Чацький

(з реготом до Платона Михайловича)

Не поздоровиться від отаких похвал!
Аж Загорецький сам од них подався вчвал.

Хльостова

А хто цей сміхотун? Звання яке у нього?

Соф'я

Оцей от? Чацький.

Хльостова

Ну, а що знайшов смішного?
Чому радий? Який тут сміх?
Із старості сміятись гріх.
Дівчатком, згадую, із ним ти танцювала,
За вуха я його тягала, тільки мало.

ЯВА XI

Ті ж і Фамусов.

Фамусов

(на весь голос)

Ждемо Петра ми Ілліча,
А він, бач, тут! А я загруз там у портретній.
Де Скалозуб, Сергій Сергійч? А?
Та, мабуть, що нема, — він чоловік прикметний,
Сергій Сергійч Скалозуб.

Хльостова

Мій боже! оглушив гучніш од всяких труб!

ЯВА XII

Ті ж і Скалозуб, потім Молчалін.

Фамусов

Сергій Сергійч, де блукали?
А ми вас ждали, ждали, ждали.

(Підводить до Хльостової)

Моя невістонька, який вже довгий час
Ми кажемо про вас.

Хльостова

(сидячи)

Раніш ви тут були... в полку... в тих... в гренадерах?

Скалозуб

(басом)

В його високості, ви хочете сказати,
В Новоземлянських мушкетерах.

Хльостова

Ох, незугарна я полки ті розрізнять.

Скалозуб

На те й відзнаки — не дрібнички:
У формах випушки, погончики, петлички.

Фамусов

Ходімо, друже мій, там вас я насмішу:
Курйозний віст у нас. За нами, князь! прошу!

(Забирає з собою князя і Скалозуба)

Хльостова

(до Соф'ї)

Ух, я точнісінько звільнилася од суду;
Твій тато просто навісний;
Попав йому отой цибань дурний,
Знайомить, не пита, чи рада з цього буду.

Молчалін

(подає їй карту)

Я вашу партію зібрав, от: мосьє Кок,
Фома Фомич і я.

Хльостова

(встає)

Спасибі, голубок!

Молчалін

Ваш шпіц — чудовий шпіц, не більший од наперстка;
Все гладив я його, яка шовкова шерстка!

Хльостова

Спасибі, рідний мій!

(Іде, за нею Молчалін і багато інших)

ЯВА XIII

Чацький, Соф'я і декілька сторонніх осіб, які під час дальшої сцени розходяться.

Чацький

Ну, хмару розігнав...

Соф'я

Та годі вам, лишіть...

Чацький

Чим вас я налякав?

За те, що замирив він гнів старої гості,
Я похвалю його...

Соф'я

А скінчите на злості.

Чацький

Сказати, що я тут гадав?
Старі жінки — народ сердитий;

То ж варто, щоб при них послужник знаменитий,
Немов громовідвід, стояв.
Молчалін!.. Хто ж іще все втішить так прекрасно!
Тут мосечку погладить вчасно,
Там впору карточку ввітре.
В нім Загорецький не помре!
Про гідності його дізнатись був я радий,—
Згадали ви їх всі? Чи ні?

(Виходить)

ЯВА XIV

Соф'я, потім пан Н.

Соф'я
(сама собі)

Ах, повсякчасно у мені
Страшне він будить почуття досади!
Дошкульний, задрісний, злостивий без причин!

Пан Н
(підходить)

В думках про кого?

Соф'я

Про Чацького...

Пан Н
І як? що він привіз нового?

Соф'я

Він не сповна ума.

Пан Н
Що? збожеволів він?

Соф'я

(помовчавши)

Не те, щоб зовсім, а...

Пан N

Проте до цього схоже?

Соф'я

(пильно на нього дивиться)

Здається, так...

Пан N

В такому віці, боже!

Соф'я

От гріх!

(Набік)

Мабуть, повірив!

А, Чацький, любите ви в дурні шити всіх,
А як на вас би хто примірів?

(Виходить)

ЯВА XV

Пан N, потім Пан D.

Пан N

То він здурів!.. Здається їй... От на!
Чого б це? Тобто як? Відкіль взяла б вона?
Ти знаєш?

Пан D

Що?

Пан N
Про Чацького?

Пан D
Що саме?

Пан N
Здурів!

Пан D
Плетеш без тями!

Пан N
Не я кажу, а дехто гомонить.

Пан D
Ти ж радий роздзвонить?

Пан N
Піду, розвідаю, ачеї хто-небудь знає.

(Виходить)

ЯВА XVI

Пан D, потім Загорецький.

Пан D
Вір ляскуну!
Чув казна-що і зараз повторяє!
Ти чув про Чацького?

Загорецький
Ну, ну?

Пан D

Він збожеволів!

Загорецький

Чув, де правду діти!
Та як не чуть? Це діло знамените:
То дядечко його цю чутку розпустив;
У божевільню вмить та зараз на прикову.

Пан D

Та, друже, змилуйся! Він щойно тут ходив.

Загорецький

То, значить, випустили знову.

Пан D

З тобою, любий мій, не треба і газет.
Невже не всі у нього дома?
Піду розвідаю; та тихше, цить, секрет!

(Виходить)

ЯВА XVII

Загорецький, потім графиня-внучка.

Загорецький

Який це Чацький тут? Це прізвище відоме.
Якогось Чацького я знав, чи не цього?
Ви бачили його?

Графиня-внучка

Кого?

Загорецький

Та Чацького; ходив отут він щойно.

Графиня-внучка

Знаю.

Я говорила з ним.

Загорецький

Тоді я вас вітаю:

Він божевільний...

Графиня-внучка

Що?

Загорецький

Так, збожеволів вмиць!

Графиня-внучка

Помітила сама я, уявіть;
Хоч битися в заклад, ми з вами слово в слово.

ЯВА XVIII

Ті ж і графиня-бабушка.

Графиня-внучка

Ах, grand'taman! От любо, от чудово!
Яку вам новину несу!
Послухайте! Віддай усе — і мало!

Графиня-бабушка

Стривай-но, вуха щось заклало;
Скажи гучніш...

Графиня-внучка

Нема часу.

(Показує на Загорецького)

Il vous dira toute l'histoire*.
Піти спитать.

(Виходить)

ЯВА ХІХ

Загорецький і графиня-бабушка.

Графиня-бабушка
Що? Що? Чи тут нема пожару?

Загорецький
Та з Чацьким ми зайшли в таке, що цур йому.

Графиня-бабушка
Як? Чацького взяли в тюрму?

Загорецький
Поранений був в лоб, сказився він од рани.

Графиня-бабушка
Не фармазонив щоб? не шився б в бусурмани?

Загорецький
Егеж! Втлумачиш їй.

(Виходить)

Графиня-бабушка
Антон Антонич! Ах!
'І він утік! Тривога скрізь і страх!

---

* Він вам усе розповість.

ЯВА ХХ

Графиня-бабушка і князь Тугоуховський.

Графиня-бабушка

Князь, князю! Ох, півтруп, а по балах мандрує!
Ви чули, князь?

Князь

А-хм!

Графиня-бабушка

Він ні слівця не чує!
То, може, бачили, тут поліцмейстер був?

Князь

Е-хм!

Графиня-бабушка

Князю, до тюрми хто Чацького замкнув?

Князь

І-хм!

Графиня-бабушка

Тесак йому та ранець,
В солдати! Це ж не жарт! Закон він поміняв!

Князь

У-хм!

Графиня-бабушка

Так!.. Бусурманом став!..
Ах, він триклятий вольтер'янець!
Що? А? Глухий, як пень! Візьміть свого ріжка!
Глухота — вада, ще й тяжка!

ЯВА ХХІ

Ті ж і Хльостова, Соф'я, Молчалін, Платон Михайлович, Наталя Дмитрівна, графиня-внучка, княгиня з дочками, Загорецький, Скалозуб, потім Фамусов і багато інших.

Хльостова

Що, збожеволів він? Ах, ненько!
Так ненароком! Так швиденько!
Ти, Соф'є, чула це?

Платон Михайлович

Та хто ж розголосив?

Наталя Дмитрівна

Мій друже, всі!

Платон Михайлович

Ну, всі — тоді це інша мова.
Проте непевне щось.

Фамусов

(входить)

Про Чацького розмова?
Що ж тут непевного? Я перший, я відкрив!
Давно дивуюсь, як ніхто його не зв'яже!
Про владу спробуйте — бог зна чого наскаже!
А низько уклонись, зігнись хто в кільце,
Хоч би й перед царське лице,
Підлотою назве він це!..

Хльостова

До того ще й з смішливих;
Сказала я тут щось, а він ну реготать.

Молчалін

Відраджував мене в Москві служить в архівах.

Графиня-внучка
Мене кравчиною він зволив називать!

Наталя Дмитрівна
А мужу про село давав пораду дивну!

Загорецький
Безумний, певна річ!

Графиня-внучка
А звісно, ошалів!
Фамусов
Удався в матір він, у Анну Олексівну:
Та божеволіла аж до восьми разів.

Хльостова
Які трапляються пригоди небезпечні!
В його літа вже очманів!
Чи пив не по літах?

Княгиня
О, певно!..

Графиня-внучка
Безперечно!

Хльостова
Шампанське, бач, склянками він хилив.

Наталя Дмитрівна
Пляшками пив, ще й не малими!

Загорецький
(палко)
Ні, бочками сороковими.

Фамусов

Ну, от іще, біду знайшли,
Що вип'є зайвину мужчина!
Наука — от чума, ученість — от причина,
Що нині більше, ніж коли,
У головах людських весь розум потуманів.

Хльостова

І справді, втрапиш глузд від цих лише самих
Від пансіонів, шкіл, ліцеїв, як там їх..
Та від ландкартових взаємних тих навчаннів.

Княгиня

Ні, в Петербурзі інститут,
Пе-да-го-гіч-ний звать. От небезпечний кут!!!
З богозневаги лиш вправляються там учні
В професорів! У нас там був один з рідні,
І вийшов! Зараз хоч в аптеку, у підручні.
Цурається жінок, до мене — ані-ні!
Чинів не визнає! Він хімік, він рослинник,
Князь Федір — мій племінник!

Скалозуб

Я вас порадую, бо чутка йде нова,
Що є проект щодо ліцеїв, шкіл, гімназій,—
Там будуть вчити лиш на наш зразок: раз, два!
А книги збережуть хіба що для okazій.

Фамусов

Сергій Сергіич, ні! щоб лихо припинить —
Забрати б всі книжки й спалить.

Загорєцький

(лагідно)

Ні, всякі є книжки. Але якби, між нами,
В цензурі працював би я,

На байку я б наліг; ох, байка смерть моя!
Все кепкування лиш із левів! ще й з орлами!
Це ж не якісь шури:
Нехай тваринячі, а все-таки царі.

Хльостова

Ох, батечку! Сказ нападе — байдуже,
Чи від питва, чи від книжок біда.
А Чацького шкода!
По-християнському він жалю гідний дуже;
Тямкий був! Согні три мав душ він по батьках.

Фамусов

Чотири.

Хльостова

Пане, три!

Фамусов

Чотиреста.

Хльостова

Ні, триста!

Фамусов

Проте в календарі...

Хльостова

Брехня в календарях!

Фамусов

Таки чотиреста! — Ото ще голосиста!

Хльостова

Ні, триста! Щоб мені чужого та не знать!

Фамусов
Чотириста, дарма й казать!

Хльостова
Ні, триста, триста, триста!

ЯВА XXII

Ті ж і Чацький.
Наталя Дмитрівна
Ось він!

Графиня-внучка
Ш-ш!

Всі
Ш-ш!
(Задкують від нього в протилежний бік)

Хльостова
А що, коли він враз
Надума битися! Рятуйте! Пробі! Леле!

Фамусов
О, господи, помилуй грішних нас!
(З опаскою)

У тебе щось обличчя невеселе!
Недужий ти? Дай пульс. Спочив би, брате! Глянь...

Чацький
Недужий? Так! Мені несила!
У грудях мільон терзань,

Від стисків, шаркання в очах аж потемніло,
І в голові дзвенить од тисячі питань.

(Підходить до Соф'ї)

Душа моя немов тут лещатами взята,
І я в юрмі чужих блукаю сам не свій...

Ні, неможливо тут, в Москві!

Хльостова

Москва, бач, винувата!

Фамусов

Ох, геть від нього, геть!

(Робить знак Соф'ї)

Гм, Соф'є!.. Що робить?

Соф'я

(до Чацького)

Скажіть-но, що вас так гнівить?

Чацький

В кімнаті в тій картинка мальовнича:
Французик із Бордо, насаджуючись вкрай,
Зібрав подібне щось до віча
І повідав, як в дикий їхав край,
В Москву, до варварів, жахаючись, з сльозами...
Приїхав і знайшов гостинність без кінця,
Ні звуку руського, ні руського лица
Не стрів; немов він тут на батьківщині з нами;
Своя провінція! Свій затишний куток!
Він почуває тут себе немов царьок;
Той самий смак у дам, такі ж, як там, наряди...

Він радий—ми не раді.

Замовкне лиш—і звідусіль

Лунає охкання суціль:

„Ах, Франціє! О, сторона чарівна!“
Зітхають з тугою сестриці дві, князівни.
Адже з дитячих літ цього навчали їх!
Як збутися князівен тих!
До неба я звертав благання
Смиренні—голосно, проте,—
Щоб знищив би господь безглуздя все оте,
Нечистий дух отой сліпого переймання,
Щоб іскру в душу він чийось палку зронив,
Хто прикладом і словом щирим
Як віжками стримати б нас зумів
Від мавпувань чужих звичаїв і смаків.
Нехай мене звивають старовіром,
Та гіршим став мені наш край у сто разів,
Відколи на чуже все рідне замінив—
Старовину святу, і звичаї, і мову,
Величне убрання на чужоземне ж знову—
Та ще й блазенського взірця,—
З хвостом і з вирізом—справдешні чудасії,
Супроти розуму і всупереч стихії,—
І рухи зв'язані, й ніяк не до лица.
Обличчя голені, манери й сміх солодкі,
Волосся, і вбрання, і розуми короткі!..
Коли вродились ми чуже все переймать,—
То хоч в китайців нам годилося б узять
Гіремудрого здавен незнання в них чужинців.
Як нам позбутися тих чужоземних мод?
Щоби розумний наш народ
Хоч би за мовою нас не вважав за німців.
Чи ж європейське нам годиться в паралель
З національним ставить? Боже!
Як перекласти ті „мадам“, „мадмуазель“?
Чи не „добродійко“? Чи „пані“, бути може?
І уявіть собі,— в усіх
Мені ж на карб—глузливий сміх:
Добродійко! Ха-ха-ха-ха! От диво!
Добродійко! Ха-ха-ха-ха! Жахливо!!
Я спалахнув і вогняне
У вічі хтів їм кинуть слово,
Та всі покинули мене.

Картинка ця в Росії в нас не нова.
Москва і Петербург — заблудам всім гніздо.
І чоловічок з города Бордо
Де тільки в нас розтулить рота,
Князівнам ахкати охота.
І в Петербурзі, і в Москві,
Хто ворог мод чужих, брехеньок кучерявих,
В чий, на лихо, голові
П'ять-шість думок бринить цікавих,
І він наважиться їх тут оголосить,
Вмить...

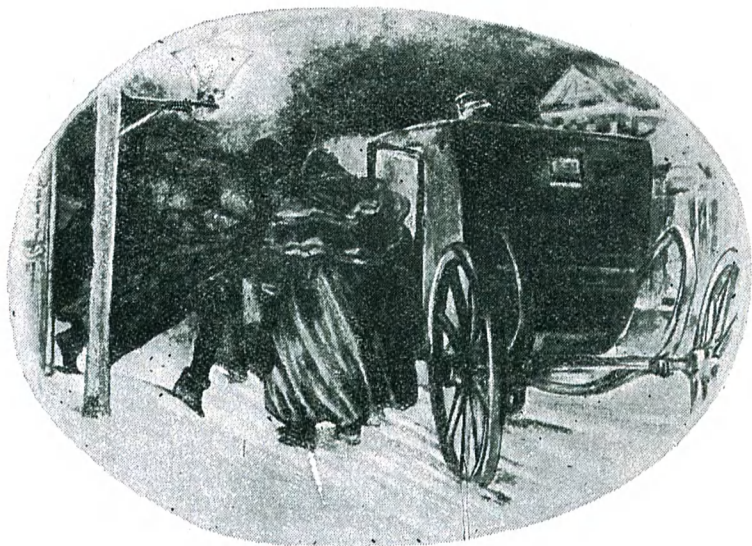
*(Оглядається: всі щосили крутяться у вальсі; старі
розбрелися до карточних столів)*

Кінець третьої дії.

ДЛЯ ЧЕТВЕРТА

У Фамусова в домі парадний передпокій; великі сходи з другої половини, до яких примикає багато бічних з антресолів; внизу, праворуч (від дійових осіб), вихід на ганок і швейцарська ложа; ліворуч, на тому ж плані, кімната Молчаліна. Ніч. Мале освітлення. Лакеї — дехто метушиться, дехто спить, чекаючи на панів своїх.

ЯВА І

Графиня-внучка, графиня-бабушка, попереду їх лакеї.

Лакеї

Графині Хрюміній карету!

Графиня-внучка

(поки її закутують)

Ну, бал! Ну, Фамусов! Зумів гостей зібрати!

Якісь примари на одну прикмету,
Нема з ким говорить, нема з ким танцювать.

Графиня-бабушка

Ох, їдьмо, матінко, мені-бо вже над силу.

Колись отак я з балу та в могилу.

(Обидві виїздять)

ЯВА II

Платон Михайлович і Наталя Дмитрівна. Один лакей коло них метушиться, другий біля під'їзду кричить:

Карету Горічу!

Наталя Дмитрівна

Мій скарб! Душе моя!
Мій ангеле! Попош! Чого сумний, понилий?

(Цілує мужа в чоло)

Признайся, весело у Фамусових, милий?

Платон Михайлович

Ти ж знаєш, серденько, що сплю на балах я,
Не полюблю їх смертельно.
Але ж вартую, бач, ретельно,
Виконуючи твій наказ.
І хоч мені і тоскно дуже,
Стаю й до танців раз у раз.

Наталя Дмитрівна

Ти прикидаєшся невдало, любий друже;
Охота удавать похилого дідка!

(Виходить з лакеєм)

Платон Михайлович

(спокійно)

Бал непогана річ — неволя-от гірка.
І хто дружитись нас неволить?
Кому вже щось судилось на роду...

Лакей

(з ганку)

В кареті пані вже і гніватися зволить.

Платон Михайлович

(зітхаючи)

Іду, іду.

(Виїздять)

ЯВА III

Чацький і лакей його попереду.

Чацький

Скажи, щоб там скоріше подавали.

(Лакей виходить)

Ну, от і день минув, а з ним
Всі привиди, весь чад і дим
Надій, що душу так манили й полоняли.
Чого я ждав? Знайти що тут хотів?
Де чари зустрічей? Де співчутливі лиця?
Крик! Радість! Обнялись! Дурниця!
Так виїдеш на битий шлях,
Поглянеш — синь кругом розкинулась, як море,
Щось даленіє у полях,
Різноманітні скрізь простори.
Годину їдеш, дві — і цілий день часом...
От і спочить пора. Ночівля. Де не глянеш,
Той самий мертвий степ і порожньо кругом.
Досадно, сил нема, чим більше думать станеш...

(Лакей повертається)

Ну, що?

Лакей

Зник машталір — пішли оце шукать.

Чацький

Шукай і ти. Чи нам тут ночувать?

(Лакей знову виходить)

ЯВА ІV

Чацький, Репетілов (вбігає з ганку; коло самого входу стрімголов падає і наприхапці причепурюється).

Репетілов

Тьху, схибив я; ах, милий боже!
Протерти очі дай! Це Чацький! Буť не може!
Сердечний друже! Брате, любий мій!
От часто підпадав я під сатиру,
Що забобонний я, мовляв, і торохтій,
Беру прикмети всі, передчуття на віру;
Так от, що скажете тепер?
Неначе знав, біжу, топ cher*,
Геп, об поріг спіткнувсь ногою,
І простягнувся на весь зріст.
Хай я смішний перед тобою,
Хай Репетілов бевзь, до брехень має хист,—
А в мене, друже мій, прихильність, як недуга,—
Я над усе тебе люблю.
Себе в заклад застановлю,
Що кращого ніде собі не знайдеш друга,
Піду для тебе на одчай,
Родину втрачу я нехай,
Нехай весь світ мене покине,
Нехай життя мое загине,
Скарай господь мене святій...

Чацький

Та годі-бо верзти!

Репетілов

Не любиш ти мене, це зовсім зрозуміле:
Ще з іншими хоч сяк і так,
З тобою ж зовсім я несмілий—
Нікчема, неук я, я дурень, я дивак.

---

* Мій любий.

Чацький

От змалював себе самого!

Репетілов

Ганьби мене сильніш, я справді вартий того!
Лише подумати, як час я марнував...
Котра година, га?

Чацький

Година? Час нам спати.
Якщо на бал ти поспішав,
То можеш повертати.

Репетілов

Що, брате, бал, де ніч завжди для нас мина.
В ярмі пристойностей, де холод, як на кризі!
Читав в одній я книзі...

Чацький

О, ти читав? Це справді новина!
Чи Репетілов ти?

Репетілов

Так, зви мене вандалом!
Що ж, я на це заслугував!
Людей нікчемних поважав,
Сам все своє життя обідом марив, балом,
Дружину зраджував, і — що тайть вину —
Грав, аж в опіку був узятий за указом,
І танцюристку мав, ще й не одну, —
Трьох разом!
Без тями пив, ганяв щоночі, де не знай,
Все відкидав: закони, совість, віру...

Чацький

Стривай, бреши, та знай же міру.
Є з чого тут удатися в одчай!

Репетілов

Вітай мене: тепер знайомість маю
З людьми розумними; ночами хтозна-де
Не швендяю...

Чацький

Ця ніч?

Репетілов

Одна на карб не йде!
Зате спитай, де був...

Чацький

Та й сам я угадаю.
Десь в клубі?

Репетілов

В Англійськім. Щоб сповідь розпочать,
Я із засідання гучного...
Але мовчи, той cher, — я слово дав мовчать —
Є товариство в нас; щочетверга до нього
Збираємось. Таємний це союз...

Чацький

Ох, брате, я боюсь...
Невже у клубі?

Репетілов

Так.

Чацький

От привід надзвичайний,
Щоб в тришия турнуть і вас і ваші тайни.

Репетілов

Даремно страх тебе бере.
Говорим голосно—ніхто й не добере.
Я сам, як візьмуться до тем, речей поважних,—
Про Байрона, про камери присяжних,—
Частенько слухаю й мовчу, немов німий,
Мені над силу це—і знаю, що дурний.
Ах, Alexandre! Тебе нам саме й бракувало!
Послухай, шоп апі*, розваж мене хоч мало,
Поїдем зараз, га? Адже ж і вбрані ми.
З якими я тебе людьми
Зведу!! Ах, люди там! Розумні, милий боже!
На мене аж ніяк, ні крихітки не схожі!

Чацький

Та бог з тобою. Ні! Куди вже коні гнать?
Навіщо? В темну ніч? Додому—хочу спать.

Репетілов

Облиш, хто ж нині спить! Покинь свої прелюди,
Відважуйся, а ми... у нас відважні люди!
Є кілька запальних голів,
А крику, галасу—що сотня голосів!

Чацький

Але чого шалієте ви стільки?

Репетілов

От, брате, шумимо!

---

* Мій друже.

Чацький

Ви шумите, та й тільки?

Репетілов

На жаль, не місце тут, часу нема ніяк,
Але державна справа, милий:
Цей намір, бачиш, недозрілий,
Не можна ж так..
Та люди ж там які! Без зайвих я історій
Скажу тобі: по-перше, князь Григорій,
Чудій, якого ще не бачила земля,
Весь вік з англійцями, англійцем став між нами,
Як і вони, крізь зуби вимовля
І коротесенько підстрижений так само.
Ти знав його? О, познайомся з ним!
Ще є Воркулов Євдоким.
Ах, як співає він! Ти чув? Це диво!
Послухай, друже, особливо
У нього є улюблене одно:
„А, нон, лашьяр мі, но, но, но!“*
Ще хлопців є в нас двоє —
Левон і Боренька, брати. Вони обое..
Про них не знаєш, що й сказати..
Але як генія накажете назвати —
Удуш'єв Іпполіт Маркеліч.
З його ти творів хоч один
Читав коли? Це сила! Велич!
Ти почитай. Одна біда — не пише він.
Ох, ледарі ж на світі є ще!
Сікти б їх, мовлячи: писать, писать, писать!
Проте в журналах десь ти зможеш одшукати
Його уривок: „Щось і дещо“.
Про що, пак, „Дещо“? — Та про все,
Все знає; князь його на чорний день пасе.
Та є в нас голова — в Росії, брат, ніде ти
Не знайдеш рівної — ось пізнавай з портрета:

---

* О ні, облиште мене.

Нічний розбійник він, брeтeр,
В Камчатку засланий, вписався в алеути,
Хапкий на руку — страх, топ чер,
Людині з розумом як шахраєм не бути!
Коли ж про чесність він почне нам промовлять,
Неначе демон: весь палає,
Криваві очі аж горять,
Сам плаче, й кожен з нас ридає.
От люди, брат! Чи ще десь є такі? Навряд.
Не годен, звісно, я стояти з ними вряд.
Та що там! — Я відстав, розледащів я дуже,
Однак і я часом умець свій піднапружу —
Години навіть не сиджу —
І раптом каламбур дотепний породжу.
А інші думку цю від мене як почують, —
Глянь — ушістьох вони ще й водевіль змайструють,
Ще інших шестеро на ноти покладуть,
А інші плещуть нам, коли його дають.
Що ж, смійся, а що любо — любо.
Значних талантів бог мені не дарував,
Та серцем наділив — ось чим в людей я взяв,
Збрешу — простять...

Лакей

(біля під'їзду)

Карету Скалозубу!

Репетілов

Я...

ЯВА V

Ті ж і Скалозуб (сходить зі сходів)

Репетілов

(до нього назустріч)

А, Скалозуб, душа моя!

Стривай! Куди ж це ти? Ану ж бо!
(*Душить його в обіймах*)

Чацький
Куди подітися від них!
(*Виходить до швейцарської*)

Репетілов
(*до Скалозуба*)
Про тебе й поголос затих.
Казали, ніби в полк поїхав ти на службу.
Знайомі ви?

(*Шукає очима Чацького*)
Упертий! Полетів...
Дарма! Натомість я тебе оце зустрів!
Не хочу й слухати від тебе про незгоду, —
До князь-Григорія поїдемо притьма,
Душ сорок зараз там народу!
Ох, скільки ж, брате, там ума,
Всю ніч говорять — не набридне.
Шампанського ріка, хоч до нестями пий,
Та ще й навчать такого принагідно,
Що нам з тобою вік не снилось, друже мій.

Скалозуб
Покинь! Ученістю мене не обморочиш.
Клич інших — не мене. А схочеш,
Я князь-Григорію і вам
Фельдфебеля в Вольтери дам,
Він вас в три шерехи зшикує,
А писнете — так миттю угамує.

Репетілов
На думці служба все? Mon cher, на мене глянь:
Чинів я прагнув теж — з невдачею зіткнувся.
Коли в цивільну службу без вагань
Пішов я, повен сподівань,

Тоді фон-Клоц в міністри пнувся,
А я—
Біда моя!—
Намислив зятем стать у нього;
З ним, з жінкою вдавався в реверсі,
Програв їм грошей—ох, такого,
Що й не злічити,—ледь не всі.
Він на Фонтанці жив,—я поруч дім поставив
З колонами! ще силу грошей збавив.
І шлюб наприкінці з його дочкою взяв.
Та посагу—нігич! Чинів також не мав,
Тесть німець—що ж, нівроку!
Та нарікань боявся збоку,
Що потурає він рідні,
Боявся, цур йому! А що з того мені?
Його чиновники всі хами, всі продажні,
Хапуга кожен секретар,
А нині вийшли в знать,—поважні!
Поглянь, брат, в адрес-календар.
Тьху, служба і чини,—душі поневіряння!..
Лохмотьєв Олексій недурно говорив,
Що радикальне тут потрібне лікування,
Щоб шлунок все як слід травив.

*(Спиняється, побачивши, що Загорецький заступив місце
Скалозуба, який тимчасом поїхав)*

ЯВА VI

Репетілов та Загорецький.

Загорецький

Кажіть, продовжуйте. Я й сам, сказати одверто,
Страшений ліберал, захисник волі й прав,
І тим, що правду скрізь обстоював уперто,
Багато втратив і зазнав.

Репетілов

(з досадою)

Всі врозтіч, не сказавши й слова.

І цей завіявся, і той утік ізнову...

Був Чацький — раптом зник, і Скалозуб як стій...

Загорецький

Як думаєте ви про Чацького?

Репетілов

Тямкий.

Зустрілись щойно ми і в приятній розмові
Знайшлося спільне в нас — думки про водевіль.
Так! водевіль — це річ, а решта... решта цвіль!

Ми з ним... у нас... зійшлися ми в смакові.

Загорецький

А вам нічого не здалось,
Що в нього з головою щось?

Репетілов

От нісенітниця!

Загорецький

Всі знають це тепера.

Репетілов

Брехня!

Загорецький

Спитайте всіх!

Репетілов

Химера!

Загорецький

А ось і князь Петро Ілліч,
Княгиня й доні їх.

Репетілов

Нігич!

ЯВА VII

Репетілов, Загорецький, князь і княгиня з шістьма дочками; трохи згодом Хльостова сходить з парадних сходів; Молчалін веде її під руку. Лакеї метушаться.

Загорецький

Князівни, прошу вас, чи поголос правдивий,—
Безумний Чацький? Так чи ні?

Перша княжна

Без сумніву, та це й не диво...

Друга княжна

Давно казали це мені.

Третя княжна

Дрянські і Хворови, Варлянські і Скачкови.

Четверта княжна

Це давня новина для цілої Москви!

П'ята княжна

Хто має сумніви?

Загорецький

Та ось не вірить...

Шоста княжна

(до Репетілова)

Ви!..

Всі

(разом)

Мсьє Репетілов! Ви! Мсьє Репетілов! Що ви?
Та як? Чи ж можна проти всіх?
Але чому ви? Сором! Сміх!

Репетілов

(затуляючи вуха)

Даруйте, я не знав, що це усім відомо.

Княгиня

Ще б не відомо! Ах, скажіть ви щось при ньому!..
Його б давно замкнуть юра!
Послухайте, так його мізинець
Всіх розумом побив—і навіть князь-Петра!
Я думаю, він просто якобінець—
Ваш Чацький хвалений... Рушайте, діти, час.
Ми у дормезі, князь, а ти з Катіш, мій милий.

Хльостова

(зі сходів)

Княгине, винне в карти з вас...

Княгиня

За мною, матінко.

Всі

(один до одного)

Адье!

(Княжа родина виїздить і Загорецький теж)

ЯВА VIII

Репетілов, Хльостова, Молчалін.

Репетілов

Небесні сили!

Анфісо Нилівно! Сердега Чацький, от!
Що людський розум наш і тисячі турбот!
Чого клопочемось на світі, милий боже!

Хльостова

Судилось так йому... а може,
Ще й вилікують; ось тобі
Рятунку вже нема й не буде, далєбі!
Коли надумався з'явитись!
Молчалін, хижка он твоя.
Не треба проводів. Иди, сама вже я.

(Молчалін іде до себе)

Прощайте, голубе, вже годі б вам казитись!

(Виїздить)

ЯВА IX

Репетілов із своїм лакеєм.

Репетілов

Як спрямувати зараз путь?
Уже заходить на світання.
Веди в карету; наостанне
Ще слід кудись майнуть.

(Виїздить)

Я В А Х

Остання лампа гасне.

Чацький

(виходить з швейцарської)

Це що ж таке? Я чув чи снилося мені це?
Не сміх, а справжня злість. Не знати що, дурницю,
Свідому вигадку плетуть,
Один одного всі уперто запевняють,
Радіючи, мене безумним звуть,
А інші ніби співчують.
І як людей збагнути всіх!
Що гірше — чи язик, чи душі в них?
Хто ж вдався до обмови?
Пустили розголос, а дурні віри ймуть,
Старі мегери сполох б'ють —
І вирок світу вже готовий.
Моя вітчизна це! Так, бачу, рідний край
Цього разу мені обридне скоро вкрай.
Чи ж знає Соф'я це? Ну, звісно, їй відомо...
Не те, щоби вона хотіла зла мені —
Байдуже їй: чи правда це, чи ні,
Розважилась — і все на тому.
Ніким по щирості вона не дорожить.
А непритомність ця? Цей переляк раптовий? —
Це примхи, напад це нервовий.
Дрібниця збуджує, дрібниця ж і приспить.
Живої пристрасті немає тут і трішки.
Я певен, так вона б упала без чуттів,
Коли б хто-небудь наступив
На хвостик песика чи кішки.

Соф'я

(над сходами, на другому поверсі зі свічкою)

Молчалін, ви?

(Квапливо примикає двері)

Чацький

Вона! Сама вона!
Ах, голова горить, і кров мені скипіла.
З'явилась! Знов нема! Чи це уяви сила?
Чи й справді розум несповна?
Ні, до нежданого душа моя готова,
Та не уява це,—зустрітись в них домова.
Чого туманити і серце й розум свій?
Жде на Молчаліна—в кімнаті він оцій.

Лакей Чацького
(з ганку)

Каре...

Чацький

Тсс!

(Виштовхує його геть)

Буду тут, нехай хоч і до ранку
Чекать мені. Коли вже горе пить,
Так до останку.
Одволіканнями біди не одхилить.
Розкрились двері знов...
(Ховається за колону)

ЯВА XI

Чацький — захований; Ліза зі свічкою.

Ліза

Ну, й страх! В передпокою
Тут уночі! Боюсь і духів домових,
Боюся і людей живих...
Ох, панна! Не дає мені спокою!
Щось вигідає щоразу!
Бач, їй привиділось, що Чацький тут внизу.
(Оглядається)

Авжеж! Блукать йому вночі тут є охота!
Давно вже, певне, за ворота,
Любов на завтра, чень, зберіг,
Додому, й спати ліг.
Одначе милого покликать наказали.

(Стукає до Молчаліна)

Прокиньтесь! Доволі спочивали!
Вас кличе панночка! Самому б знати слід!
Та швидше, швидше, прошу, пане!

ЯВА XII

Чацький за колоною, Ліза, Молчалін (потягується
й позіхає), Соф'я (скрадається згори).

Ліза

Добродію, ви — камінь, лід!

Молчалін

Від себе ти, дівча кохане?

Ліза

Від панночки.

Молчалін

Ну, хто б сказав,
Що жилки й личко це гарненьке
Кохання племінь досі не займав?
Життя марнуєш ти отут на побігеньки!

Ліза

Вам, наречених шукачам,
Годиться тямити, що любий
Лиш той, хто гав не ловить сам,
Не спить, не їсть до шлюбу.

Молчалин

Якого шлюбу? З ким?

Ліза

А панночка?

Молчалин

Авжеж!

Надій багато, тільки все ж
Без шлюбу голову морочим.

Ліза

Та що ви, пане, а кого ж
В чоловіки собі ми хочем?

Молчалин

Не знаю. Та мені нестерпно вже. Атож!
Я щоразу тремтіти мушу,
Що Павел Афанасьїч, ох!
Спїймає нас колись удвох.
Клястиме! Вижене... Та що, одкрию душу:
Що Соф'я Павлівна для почуття мого?
Ніщо! В розкошах жить весь вік щастя їй боже!
Любила Чацького,— то, може,
Й мене розлюбить, як його.
Мій ангеле! Хоч би наполовину
Любив би я її, як ось люблю тебе.
Та ні, хоч силую себе
Я ніжним бути — ні! Байдужію, як стріну.

Соф'я

(набік)

О, мерзощі які!

Чацький

(за колоною)

Слизняк!

Ліза

І вам не соромно!

Молчалин

Навчав мій батько так:
Всім людям догоджать без жодного вагання:
Хазяїну, де доведеться жити,
Начальнику, що з ним мені служити,
Слузі його, що чистить нам убрання,
Швейцару, двірнику, щоб лиха уникати,
Собаці двірника, не здумав би гарчати.

Ліза

Опіка, що й казати! Турбот у вас щоднини!..

Молчалин

Тепер ось я вигадую слова,
Щоб догодить дочці поважної людини...

Ліза

Яка годує й напува
І в чин виводить вас, бува?
Ходімте! Край з розмовами оцими.

Молчалин

З сумною кралею любов ділить ходімо,
Дай обійму тебе, мій друже золотий...

(Ліза не дається)

Чому вона не ти?

(Хоче йти, Соф'я не пускає)

Соф'я

(майже пошепки; вся сцена відбувається півголосом)

Не смійте далі йти! Я чула... Ця розмова...
О, боже! Стін оцих, себе соромлюсь я.

Молч а л і н

Як!.. Соф'є Павлівно...

Соф'я

Мовчіть! Мовчіть! Ні слова!

Бо я.. сама я не своя...

Молч а л і н

(кидається на коліна, Соф'я відштовхує його)

Не гнівайтесь... Згадайте-нс! Погляньте!..

Соф'я

Не хочу згадувать. За найгостріший ніж
Мене ці спогади поранили б гостріш!

Молч а л і н

(плазує у неї в ногах)

О, згляньтесь...

Соф'я

Та не плазуйте! Встаньте!
І не виправдуйтесь — знов збрешете мені,
Я знаю...

Молч а л і н

Змилуйтесь, благаю.

Соф'я

Ні, ні, ні!

Молч а л і н

Що я сказав? Це ж так! Це жарти несвідомі.

Соф'я

Геть відси, вам кажу, бо враз
Як крикну, розбуджу всіх в домі,
Занапащу себе і вас!

(Молчалін встає)

Віднині я немовби вас не знала.
Докорів, скарг і сліз моїх
Не сподівайтесь... Ви... ви не варті їх!
Та щоб удосвіта вас тут уже не стало,
І щоби згадка більш про вас тут не лунала.

Молчалін

Як ви накажете.

Соф'я

А ні, то розповім
Всю правду татові з досади...
Ви знаєте, не важу я нічим.
Ідіть! — Стривайте! Будьте раді,
Що, зустрічаючись зі мною по ночах,
Себе поводили ви чемно, незухвало,
Ще несміливіше, як вдень при всіх, бувало;
Душа в вас ламана, та переважив страх,
Хоч з того рада я, що все вночі прознала.
Нема докірливих тут свідків на очах,
Як вдень було, коли, зомлівши, я упала,
Тут Чацький був...

Чацький

(кидається між них)

Він тут, облуднице!

Соф'я і Ліза

Ах, ах!

*(Ліза вронила свічку з переляку. Молчалін зникає
в своїй кімнаті)*

ЯВА XIII

Ті ж, крім Молчаліна.

Чацький

Ну, от! Зомлійте знов! Мерщій, мерщій, будь ласка!
Тепер для цього є ще більш у вас причин.

От сумнівам усім моїм розв'язка!

Виходить, ваш обранець — він!

Як стримати мені свій гнів і лють без міри!

Дивлюся, бачу, не йму віри...

А любий, що примусив вас

Забути страх і сором — все, все враз —

В кутку ховається, лякаючись осуди!

Ах, долі гра, як темна ніч,

Гнобителька людей з душею, бич!

Молчаліни раюють нині всюди!

Соф'я

(в сльозах)

Доволі! Боже мій, я знаю — винна я...

Та хто б міг здумати, що ницень він брехливий!

Ліза

Грюк! Галас! Господи! Сюди біжить двірня,

Ваш татонько! От буде він щасливий!

ЯВА XIV

Чацький, Соф'я, Ліза, Фамусов, юрба слуг із свічками.

Фамусов

Сюди, мерщій, мерщій! Вогнів!

Свічок побільше, ліхтарів!

Де домовик? Чи ба! Знайомі все тут лица!

Он донечка! Соромітниця!

Безстидниця! Де? З ким? Точнісінько вона,

Як матінка, небіжчиця жона:
На крок було від любої дружини
Ступлю — вона коло мужчини.
Побійся бога! Як? Чим він тебе зманив?
Сама ж його безумним називала!
Ні, сліпота дурна на мене це напала!
Огидна змова тут, і він у змові був,
А з ним і гості всі. Чим заслужив я кару?

Чацький

(до Соф'ї)

Виходить, я й цього зазнав од вас удару?

Фамусов

Ти не крути, я не такий дурний!
Хоч бийтеся — я не повірю.
Ти, Філько, йолопе, тухтій,
Швейцаром я зробив оцю ледачу хирю!
Не знає ні про що, нічого він не чув!
Ти де запропастився?
Чого ти сінци не замкнув?
Не прислухався чом? Та чом не додивився?
В роботи всіх! На заслання усіх!
Усяк продать мене готовий!
А, бистроока, ти! Все з витівок твоїх!
Ось він, Кузнецький міст, ті убрання, обнови!
Коханців зводити отам навчилась ти!
Стривай же, я тебе направлю:
Геть зараз на курник! Зволь на пташню іти!
Тебе тут, донечко, я також не zostавлю,
Ще зо два дні терпіння ти візьми,—
Не будеш у Москві, не житимеш з людьми.
Чимдалі від тутешніх хватів:
В село, до тітки, в глуш, в Саратов!
Там будеш горе горювать,
Над п'яльцями сидить, над святцями дрімать!
Вас, пане, прошу я ласкаво
Туди не їздити, не вводить нас в неславу.
Та ваша отака остання буде путь,

Що перед вами враз всі двері тут замкнуть.
Я сам подбаю, я! На гвалт я скрізь ударю,
По місту по всьому я розголос пущу,
Я весь народ оповіщу,
В сенат подам, міністрам, государю!

Ч а ц ь к и й

(після деякого мовчання)

Не схаменусь... Даруйте, ні!
І слухаю, й не розумію.
Так ніби вказують на помилки мені,
Думки розгублені... якусь плекаю мрію...

(Палко)

Сліпець! Де я шукав одплати всіх трудів!
Хапався!.. Біг! Тремтів! От щастя, думав, близько!
Так ось я перед ким жагуче так, так низько
Потратив стільки ніжних слів!
А ви! о боже мій! кого собі обрали!
Як здумаю, кому ви серце віддали!
Чому мене надією звели?
Чому одверто не сказали,
Що ви минуле все покинули на сміх,
Що навіть пам'ять вам не мила
Тих спільних почуттів і рухів серця тих,
Які ні далина в мені не остудила,
Ні вир гучних розваг, ні свіжих вражень рій!
Я дихав ними й жив, поглинутий без сліду!
Сказали б, що у вас приїзд нежданий мій,
Мій вигляд, голос мій — все збуджує огиду,—
Од вас пішов би я ту ж мить і вже навік,
І перед тим, як з вами попрощатись,
Не став би навіть допевнятись,
Хто він, отой щасливий чоловік...

(Глузливо)

Ви з ним помиритесь, усе обміркувавши.

В печаль вдаватися — чого?
Вважайте, берегти ви зможете його,
У справах посилать і сповивати завше...
Муж-хлопчик, муж-слуга, із жінчиних пажів,
Високий ідеал московських всіх мужів.
Та досить! З вами я порвав і гордий з того!..
Ви ж, пане татоньку, охочий до чинів,
Бажаю вам дрімать, не знаючи нічого.
Я сватанням своїм вам не збентежу снів.
    Вам трапиться людина гідна,
    Низькопоклонник і ділок,
    Чеснот і чемності зразок,
    Для тестя пара відповідна.
    Так! Нині я тверезий знов!
Серпанок спав з очей, і мріям край прийшов;
    Тепер не зле було б одразу
    На батька й на дочку
    І на нікчому ту гидку,
На світ весь вилити всю жовч і всю відразу.
З ким був? Куди мене закинула судьба?
Всі мучать, всі женуть! Самих катів юрба!
В любові зрадників, у люті невгамовних,
    Тих пустобрехів велемовних,
Дурних розумників, лукавих простаків,
    Мегер зловісних та дідків,
    Що в вигадках, в дурницях спорохніли!
Безумцем ви мене усі тут охрестили,—
І справді, полум'я тому вже не страшне,
    Хто з вами день прожить зуміє,
    Повітрям вашим хто дихне,—
    І в ньому розум заціліє.
Геть із Москви! Сюди я більш не повернусь!
Піду, шукатиму, чи стріну землю де ту,
Що скривдженим чуттям утіху дасть якусь!
    Карету, ей, карету!

(Виїздить)

ЯВА XV

Крім Чацького.

Фамусов

Упевнилась тепер, що він таки здурів?

Скажи правдиво:

Безумний! І кому він тільки не грозив!

«Низькопоклонник! Тесть!» Так про Москву злостиво!

А ти мене взялася погубить!

Ах, як мене карає доля гнівна!

О боже мій, що буде говорить

Княгиня Мар'я Олексівна!

Кінець.

Редактор М. Терещенко
Художники В. Фатальчук і О. Юнак
Техредактор С. Зіскіндер
Худ. редактор А. Девянін
Коректор Є. Загурняк

А. С. ГРИБОЕДОВ. Горь от ума.
(На украинском языке).

БФ 02676. Здано на виробництво 3.XII. 1949 р. Підписано до друку 23.VIII.
1951 р. Друк. арк. 18+8 вкл. Обл.-вид. арк. 4,43. В друк. аркуші 34560 зн.
Формат паперу 84×108/16, Зам. № 2765. Тираж 30 000.

Книжкова ф-ка Укрполіграфтресту. Одеса, Стурдзовський зав., 5.

7крб.